Vysoká škola ekonomická v Praze

Národohospodářská fakulta

Hlavní specializace: Národní hospodářství

Hospodářský vývoj Československa v období normalizace

bakalářská práce

Autor: Martina Vanišová

Vedoucí práce: PhDr. Jan Šlajs, LL. M.

Rok: 2015

Prohlašuji na svou čest, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a s použitím uvedené literatury.

Martina Vanišová

V Praze, dne 28. 12. 2015

Poděkování:

Zde bych ráda poděkovala panu doktoru Janu Šlajsovi za vedení práce a za to, že se uvolil vést mou práci, i když téma mé práce nepatří přímo do jeho oboru.

Abstrakt

Tato práce se především zabývá hospodářským vývojem Československa v období normalizace, tedy v 70. a 80. letech 20. století, kdy skončily pokusy o reformy a byly nastaveny přísnější normy komunistického dohledu. Klade si za cíl ukázat nefunkčnost centrálně plánované ekonomiky na příkladu Československa ve zvoleném období. Práce analyzuje hospodářský a sociální vývoj země během jednotlivých pětiletých plánů a jeho dopad na ekonomický růst země. Práce srovnává hospodářský vývoj s vybranými zeměmi bývalého východního bloku a analyzuje vzniklé rozdíly ve stejném ekonomickém mechanismu. Pro doplnění kontextu se v práci objevuje i komparace s vybranou kapitalistickou zemí. V neposlední řadě práce analyzuje důsledky centrálně plánované ekonomiky na další vývoj země během 90. let 20. století.

Abstract

This paper is primarily concerned with the economic development of Czechoslovakia in the period of normalization, in the 70s and 80s of the 20th century, when it ended attempts at reform and have been set stricter standards of the Communist supervision. It aims to show the malfunction of a centrally planned economy on the example of Czechoslovakia in the selected period. The thesis analyzes the economic and social development of the country during the various five-year plans and their impact on the country's economic growth. The thesis compares the economic development of selected countries in the former Eastern Bloc and analyzing the resulting differences in the same economic mechanism. To complement the context of the work also appears to comparison with the capitalist countries. Finally, the thesis analyzes the effects of a centrally planned economy to a further development of the country during the 90 years of the 20th century.

Klíčová slova

Centrálně plánovaná ekonomika, Československo, normalizace, hospodářský vývoj

Key words

Centrally planned economy, Czechoslovakia, normalization, economic development

JEL klasifikace

N14, P21, P24

OBSAH

Úvod ... 1
1. Centrálně plánovaná ekonomika ... 3
1.1 Charakteristika centrálně plánovaného mechanismu ... 3
2. Období tzv. normalizace ... 14
2.1 Politické změny ... 15
2.2 Hospodářské změny ... 16
2.3 Sociální dopady normalizace ... 18
3. Analýza hospodářského vývoje v normalizaci ... 22
3.1 Domnělý úspěch − 5. pětiletý plán (1971−1975) ... 22
3.2 Zpomalování úspěchu − 6. pětiletý plán (1976−1980) ... 25
3.3 80. léta ... 31
4. Komparace s vybranými zeměmi východního bloku ... 35
4.1 Maďarská lidová republika ... 35
4.2 Polská lidová republika ... 36
4.3 Komparace hospodářského vývoje v době normalizace ... 38
4.4 Komparace s kapitalistickými zeměmi ... 39
4.5 Dopady centrálně-plánované ekonomiky na další vývoj ... 41
5. Závěr ... 43
6. Seznam použité literatury ... 46

ÚVOD

Otázka komunistické nadvlády a její dopady na naší společnost jsou dle mého názoru aktuální po celou dobu existence našeho státu po roce 1989. Negativní důsledky komunismu se projevují ve všech oblastech, ať již v národním hospodářství či ve smýšlení celé společnosti. Toto téma je aktuální zvláště v této době, kdy se formuluje tvář české společnosti na mnoho let dopředu. Naše společnost prochází různými krizemi, ať už finanční či například uprchlickou. Procházíme obdobím, kdy se otřásají demokratické základy, na kterých vzniklo Československo v letech 1918 a poté v 1989, jako je například volnost v zahraniční politice. Sílí hlas, který zpochybňuje jeho hodnoty a prozápadní orientaci. Je potřeba si tedy připomenout, čím vším si musel náš stát projít, jaké dopady na nás měla a má komunistická nadvláda a s ní spojená centrálně-plánovaná ekonomika, a proč jsme si vlastně zvolili cestu demokratických principů. Cílem práce je tedy ukázat problémy a důsledky centrálně-plánované ekonomiky na příkladu Československa konkrétně v době normalizace.

Práce bude rozdělena do dvou částí na teoretickou část a na praktickou část. V teoretické části se budu zabývat charakteristickou centrálně-plánované ekonomiky a především jejími chybami a neefektivitou. Praktická část se zaměří na analýzu vývoje národního hospodářství v období, které je předmětem kvalifikačního textu. V závěru této části proběhne prozkoumání důsledků centrálně-plánované ekonomiky na vývoj země na počátku 90. let 20. století a dojde také ke komparaci s vybranými zeměmi bývalého východního bloku.

Pro lepší orientaci v celé práci je text rozdělen do čtyř kapitol. První kapitola se věnuje teoretické části práce a zbylé tři kapitoly můžeme zařadit do praktické části textu. V práci se objeví několik analýz dat. Pro lepší orientaci v těchto částech práce jsem zvolila metodu zachycení dat v tabulkách a grafech.

První kapitola je věnována problematice centrálně-plánované ekonomiky. Prozkoumává její fungování a principy. Dostává se od vysvětlení podstaty státního vlastnictví či systému přiřazování funkcí k chování podniku v tomto ekonomickém mechanismu. Dále rozebírá roli ekonomického centra, vytváření cen a nedostatkovost ekonomiky. Závěr kapitoly popisuje stínovou ekonomiku.

Druhá kapitola se zaměří na rozbor normalizačních dopadů na zemi. Bude se zabývat tématy jako hospodářské změny, politické změny a také sociální dopady na společnost. Bude se tedy snažit o zdokumentování, čím vším si musel československý stát projít po nastolení normálních pořádku v zemi po pokusu o demokratizaci a zavedení potřebných reforem. Tato kapitola tedy otevírá praktickou část textu. Ten se poté přelévá do třetí kapitoly, kde se práce zabývá analýzou hospodářské vývoje země v normalizaci. Zvolené podkapitoly popisují situaci během jednotlivých pětiletých hospodářských plánů. První subkapitola rozebere počáteční úspěchy nastolených pořádků a další dvě ukáží mezery ve zdánlivě fungujícím mechanismu. Čtvrtá kapitola je věnována komparaci s vybranými zeměmi bývalého východního bloku. Uvede nás do situace v Polské lidové republice a v Maďarské lidové republice. Následně zanalyzuje a porovná jednotlivé výsledky. Pro zapadnutí do kontextu se jedna subkapitola věnuje srovnání s kapitalistickou zemí a to konkrétně s Rakouskem. V závěru této kapitoly popisuji změny československého hospodářství (přesněji hospodářství České Republiky) a vybraných socialistických zemí během procesu transformace. Ve čtvrté kapitole lze najít nejvíce dílčích závěrů k posuzování hypotézy, která zní: „Období normalizace mělo zřejmý ekonomický a sociální důsledek na českou společnost v 90. letech 20. století.“

1. CENTRÁLNĚ PLÁNOVANÁ EKONOMIKA

Centrálně plánovaná ekonomika je typickým ekonomickým mechanismem pro SSSR a jeho satelitů. Tudíž i pro Československo, Maďarsko a Polsko, tedy státy, jejichž analýzou se budu zabývat v dalších kapitolách. Poprvé byla centrálně plánovaná ekonomika použita ve 20. a 30. letech v Sovětském svazu, kde vládl komunistický režim.

Dle rakouské školy existují tři ekonomické mechanismy – tržní, příkazový a smíšený mechanismus. Podstatou tržní ekonomiky je směna a dodržování určitých pravidel. Bez nich by tržní ekonomika nefungovala. Každý subjekt musí mít jistotu v dodržování sjednaných smluv. *Základní pravidla pro fungování tržního systému jsou dodržování smluv, ochrana soukromého vlastnictví a volný vstup na trh.*[1] Jsou-li tedy vlastnická práva mlhavá, nemůže trh v dané vlastnické struktuře efektivně fungovat. Kromě dodržování pravidel je pro tržní systém klíčová svobodná volba a tržní konkurence, která se stala tažným bodem ekonomického vývoje.

Centrálně plánovaná ekonomika je řazena do kategorie smíšeného mechanismu a je opakem k tržní ekonomice. Její podstatou je naopak potlačení konkurence a tržní směny. Na rozdíl od ostatních mechanismů, které jsou vzhledem ke svému historickému vývoji vytvořené přirozeně, je centrálně plánovaná ekonomika výtvor naprosto umělý a nepřirozený. Jako vše uměle vzniklé, tak i tento ekonomický mechanismus musel být udržován při životě násilím. V tomto případě politickým násilím a konkrétně totalitní diktaturou.

1.1 CHARAKTERISTIKA CENTRÁLNĚ PLÁNOVANÉHO MECHANISMU

Jedním z definičních znaků centrálně plánované ekonomiky je státní vlastnictví. Jediným a téměř stoprocentním vlastníkem kapitálových statků, a tudíž i podniků, je stát. Ve mnou popisovaném období nelze chápat pojem stát v současném významu. Stát zde byl představován komunistickou stranou. Všechna ustanovení či propagace byla

[1] HOLMAN, Robert. *Ekonomie* [kp]. 4., aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005. xxii, 709 s. Beckovy ekonomické učebnice.

v rukou jednotlivých částí strany. Komise strany taktéž rozhodovala, kdo se stane prezidentem a kdo zůstane jen jako její zástupce v parlamentních či lokálních volbách. Toto přednostní právo se uplatňovalo nejen ve všech administrativních funkcích, ale zasahovalo i do ekonomiky. [2] Tento systém popsaný Kornaiem se nazývá nomenklaturou. Dosazením svých členů či sympatizantů si strana zajišťovala dominantní postavení. Vysoce postavení členové nomenklatury dále dosazovali další osoby do postů na nižších řídících úrovních. Zde je nádherně vidět, jak byla společnost hierarchicky uspořádána. Nečlenství v této stranickostátní byrokracii znamenal pro zaměstnance vykořisťovatelské zacházení, které lze připodobnit k feudálním vztahům nevolníků ve středověku. Tato masa obyvatelstva téměř bez práv musela například žádat o vycestování do zahraničí či vyplňovat kádrové dotazníky.

Členem nomenklatury se občané stávali „dědičným" právem, a to díky členství rodičů ve státní straně nebo jejich aktivitě ve státní straně. Nebyl to však jediný způsob. Proniknout do strany šlo, pokud občan projevil aktivitu na podporu strany. To znamená, že se stal členem vládnoucí partaje. Poté občan získal pozici na nějakém méně významném místě, ale i to bylo pro něj výhodné díky značným důchodům. I nižší funkce byly totiž obsazovány výběrem nomenklatury, a tudíž sympatizanty strany. Vedle značných důchodů oproti ostatním obyčejným občanům s sebou místo neslo i velké výhody, jelikož takováto místa ovládal některý z monopolů. Nejedná se o tradiční pojetí monopolu *(monopol je taková tržní situace, kdy na trh daného produktu dodává jediná firma)*[3]. Osoba dosazená na dané místo disponuje určitým nedostatkovým zbožím, statkem či službou. Dalo by se říci, že se jedná o jakýsi nabídkový monopol. Z přístupu k nedostatkovému zboží dále plynou značné úplatky a výhody.[4]

Dalším definičním znakem centrálně plánované ekonomiky je existence centra (centrum plánování bylo v Československé socialistické republice zastoupeno Státní plánovací komisí) a centrálně-přídělového mechanismu. Hlavní roli zde tedy představoval centrální plán. Tímto plánem nemám na mysli jen popis určité strategie hospodářského fungování podniku. Centrální plán obsahoval konkrétní a především závazné kvóty, směrnice a ukazatele, na které byla napojena tvorba důchodů. Centrální plán byl tedy náhradou za trh. Centrum tedy rozhodovalo o budoucím rozvoji podniku.

[2] KORNAI, János. *The socialist system: the political economy of communism*. Princeton: Princeton University Press, 1992. xxviii, 644 s.
[3] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*, Str. 186
[4] MERTLÍK, Pavel a kol., 1961- : *Úvod do obecné ekonomie*. Praha: Aleko, 1991. 232 s.

Dovednost podniku zde tedy nepředstavovala žádný ukazatel. Dále to znamenalo přetrhnutí vazeb tržeb na vytváření podnikových důchodů. Síla centrálního plánu nezasahovala jen do ekonomické politiky podniků, ale rozhodovala také o národním důchodu. Podniky v tomto systému ztratily naprosto motivaci, která představuje hnací motor dalšího rozvoje.[5]

Systém centrálního plánování čelilo mnohým problémům. Podniky si nevybíraly své zákazníky, a tudíž ani své dodavatele. Byly v tomto směru zcela závislé na směrnicích centra a především na plnění nařízení ostatních podniků. Pokud jiný podnik nesplnil dané kvóty, náš podnik nedostal materiál potřebný pro svou další činnost. Náš podnik nemohl splnit svou povinnost, tím poškodil třetí podnik a koloběh neúspěchu se šířil dále. Tato nefunkčnost byla často dána za vinu centru, jelikož plán byl nesprávně sestaven. Dalším důvodem bylo i to, že centrum věřilo ve vytvořenou iluzi komunistického člověka, který bude nezištně a oddaně plnit rozkazy dané shora.

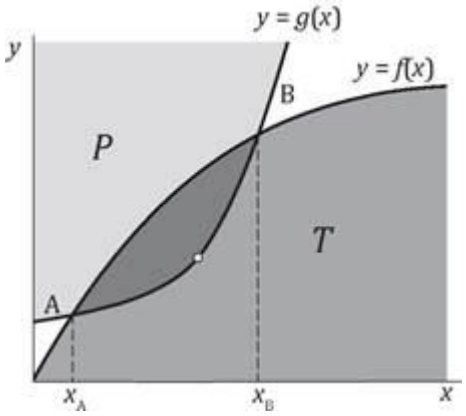
Plánované centrum se samozřejmě tento problém snažilo vyřešit. Zavedlo tzv. hodnotové ukazatele plánu, jejichž úkolem bylo poskytnutí motivace pro podnik a především pro vedení podniku. Nově zavedené ukazatele měly pozvednout růst objemu produkce a objemu produktivity práce. Hodnotové ukazatele byly totiž svázány s vyplácením prémií. Systém odměňování se ale ukázal jako zcela neúčinný. Tato hmotná stimulace k dosahování plnění hodnotových ukazatelů vedla totiž k růstu cen.[6]

Ještě předtím, než objasním tuto tendenci, musím nejprve popsat chování podniku v centrálně-plánované ekonomice. Lze ho popsat mikroekonomickým modelem *homo se assecurans* (člověk zajišťující se), který byl vymyšlen Hlaváčkem v jeho stejnojmenné publikaci. Hlavním úkolem vedoucího pracovníka podniku bylo dodržování předepsaného plánu. Neexistovala pro něj zisková motivace, ale jeho jediným zájmem bylo setrvání na své vedoucí pozici. Tu si mohl samozřejmě zajistit jen dodržením centrálního plánu. V modelu homo se assecurans tím pádem excelují dvě užitkové funkce. Jak užitková funkce podniku, tak užitková funkce centra. Podnik se zde dostává do situace, kdy jeho množina výrobních situací (T) musí být obsažena v množině plánovaného zadání (P). Průnik těchto množin lze vidět na následujícím

[5] ŠULC, Zdislav. *Stát a ekonomika: příspěvek k teorii hospodářské politiky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004. 349 s.
[6] MERTLÍK, Pavel a kol., 1961- : *Úvod do obecné ekonomie.*, Str. 212

obrázku, kde $g(\vec{x})$ je funkce plánovaného zadání. Jinými slovy, průnik množin představuje takové výrobní situace podniku, které jsou pro centrum akceptovatelné.

Obrázek č. 1 – Množina přípustných výrobních situací

Zdroj: Free online college textbooks[7]

Ekonomické centrum však podléhá nátlaku od politického centra (politbyra), které je hierarchicky nadřazené tomu ekonomickému. Ekonomické centrum muselo dostát cílům politického centra a to zvýšením efektivnosti výroby. Od 60. let se tento cíl stal pro politbyro prioritou a to kvůli neustálé snaze o ekonomické dohnání západních států. Ekonomické centrum ale na druhou stranu čelilo úskokům podniků, jelikož ty měly infomační převahu a centrum nemělo šanci úhybné manévry odhalit. Proto byla zavedena indexová metoda plánování.

Tato metoda fungovala tak, že se výstupy plošně vynásobily zadaným indexem, a tím se reálný stav daného období promítl do období následujícího. Vedoucí podniků o této metodě samozřejmě věděli a bránili se jí hromaděním rezerv. Co největší utajované rezervy mohly pomoci řediteli podniku v situaci, kdy by firma nebyla schopná dostát indexem zpřísněného plánu. Indexová metoda měla tedy za následek minimalizaci výstupů podniků. Výroba pod kapacitou podniku byla méně pracná, snadněji dosahovala předepsaný plán, a tím pomáhala ředitelům v udržení jejich pozic.[8]

[7] Academic library. *Free online college textbooks* [online]. © 2014. [cit. 2015-12-23] Dostupný z http://academlib.com/2521/economics/behaviour_firm_centrally_planned_economy-_homo_assecurans_model

[8] HLAVÁČEK, Jiří a HLAVÁČEK, Michal. *Zobecněná mikroekonomie*. 1. vyd. V Praze: Karolinum, 2010. 208 s.

Teď se tedy mohu dostat k systému vytváření cen v centrálně plánované ekonomice. Nejprve je ale potřeba pochopit funkci peněz CPE. V tržním mechanismu peníze plní funkci platidla, míry hodnot, uchovatele hodnot a existují jedny jediné peníze. Zato CPE je charakteristická dvojím druhem peněz – reálné a počítací peníze. Rozdíl mezi těmito druhy je ten, že počítací peníze usnadňují ekonomický pohyb, ale reálné peníze jsou zdrojem tohoto pohybu. Počítací peníze se však za určitých podmínek mohou přeměnit na reálné peníze.[9]

Ukázali jsme si, že peníze nemají tu samou podstatu jako v tržním mechanismu, a není to tak ani u cen. Nepředstavují stejné funkce cen, jež jsou popsány v publikacích pana Holmana, a to funkce informační, alokační a motivační. Bez těchto funkcí nemůžeme tedy mluvit o cenách ekonomického smyslu, nepředstavují vztah mezi náklady a užitečností. K určování cen byl vytvořen konkrétní státní úřad, a to cenový úřad. Cenový úřad však nevytváří vlastní poznatky, ale je zcela závislý na informovanosti poskytnuté od podniků. Toto je jeden z příkladů infomační převahy podniků nad centrem. Pan Mlčoch tento úkaz nazval jako převrácenou řídící pyramidu. Cenový úřad však mohl určit výši ziskové marže a to pomocí následujícího cenového kalkulačního vzorce:

$$p = c_k + c_w + c_{m+} r.x$$

kde

p = cena

c_k = náklady fixního kapitálu

c_w = mzdové náklady

c_m = náklady na materiál a energii

r = míra zisku

x = základna míry zisku r

[9] ŠULC, Zdislav. *Stát a ekonomika: příspěvek k teorii hospodářské politiky*, Str. 80

Poslední dvě veličiny byly normativně stanoveny cenovým úřadem. Ostatní veličiny byly zjišťovány podnikem pomocí účetní evidence. Výše zisku však nemá žádnou ekonomickou racionalitu, jelikož tato nahodile stanovená veličina nemá žádný vztah s efektivností hospodaření podniku.[10]

Pomocí kalkulačního vzorce určovaly podniky velkoobchodní ceny. Jelikož jsou v kalkulačním vzorci zastoupeny i náklady, které určují samotné podniky, vyvrací to všeobecnou i mou prvoplánovou myšlenku, že ceny byly stanovované centrem. Z tohoto omylu nás vyvádí právě přítomnost podnikových nákladů v kalkulačním vzorci. Tím pádem byly cenové návrhy vytvářeny v podnikové sféře a cenové úřady je pouze schvalovaly. Kvůli informativní podřazenosti neměly cenové úřady větší autoritu.

Přítomnost individuálních nákladů ve tvorbě velkoobchodních cen však přinesla i značné problémy. Tento fakt povýšil individuální náklady podniku na společensky nutné náklady. Takovéto povýšení může odsouhlasit pouze zahraniční obchod a světový trh, od kterých byla cenová tvorba v ČSSR odtržena. Proto byla cenová tvorba poznamenána následujícími charakteristikami.

Jedním z těchto rysů je strategie maximálních velkoobchodních cen, kterou popisuje i mnou popsaný efekt z předchozí stránky práce. Podniky přeháněly ocenění jednotlivých složek kalkulace cenových návrhů, a tím dosahovaly co nejvyšší velkoobchodní ceny. K oceňování jednotlivých složek byli zapotřebí odborníci, které si samozřejmě jmenovaly podniky samy. Manipulace ze stran podniků díky informační převaze byla tím pádem centrem velmi špatně odhalitelná. Tendence maximalizace cen krásně ukazuje absurditu centrálně plánované ekonomiky. Cílem není dosažení co nejvyššího zisku, tedy vyššího hospodářského výnosu, ale snadnost dosáhnutí předepsaného plánu od centra. Jednou z cest k naplnění předepsaného hodnotového objemového ukazatele je růst nákladů. Tato tendence je výstižným příkladem pro efekt sání (pojem zavedl János Kornai). Podstatou sacího efektu je stav trvalé převahy poptávky po určitých vstupech nad jejich nabídkou. Může se jednat o investice, pracovní síly, materiál či energie.

Vedle maximalizace cenové tvorby se projevovala také minimalizace pracnosti výroby zboží. Nadhodnocovaly se náklady na materiál a neukazoval se sklon

[10] MERTLÍK, Pavel a kol., 1961- : *Úvod do obecné ekonomie.*, Str. 219

k materiálovým úsporám. To mělo dopad na technickou přípravu výroby, technický rozvoj a na výzkum ve sféře podniku.[11]

Velkoobchodní ceny patří do tzv. cenových okruhů. Dalším takovým cenovým okruhem jsou maloobchodní ceny. Neodráží ani náklady ani užitečnost výrobku. Maloobchodní ceny byly stanoveny bez jakéhokoliv podkladu a zcela iracionálně. Byly považovány za jednu ze sociálních jistot, kterou občanům garantoval stát, jelikož jejich základním rysem je neměnnost. V těchto cenách byly výrobky a služby prodávány domácnostem od státních organizací. Cenové okruhy se do sebe nepromítaly. Pokud se velkoobchodní ceny zvýšily, například v důsledku růstu individuálních nákladů, maloobchodní ceny tuto změnu nepocítily. Vztah mezi cenovými okruhy lze však popsat následovně:

$$VOC + DO = MOC$$

$$DO = MOC - VOC$$

Zkratka DO představuje daň z obratu. Toto označení nemá nic společného pro ekonomy známé spotřební daně. Jde o rozdíl mezi velkoobchodní a maloobchodní cenou. Pokud je tedy velkoobchodní cena vyšší než maloobchodní, daň z obratu je negativní neboli záporná. To platí tedy i naopak, je-li velkoobchodní cena menší než maloobchodní, daň z obratu je pozitivní neboli kladná. Negativní daň z obratu je dotována státním rozpočtem. Jelikož platí mnou popsaný efekt z předešlých odstavců, a to tendence maximalizace ceny, záporná daň z obratu začne velmi silně zatěžovat státní rozpočet. Jako příklad mohu uvést číslo 42 miliard. Představuje obnos, který bývalá ČSSR musela vydávat ze svého rozpočtu na schodek daně z obratu za rok.[12]

Stejně jako ceny, tak i zisk a mzdy jsou jen takovou formální kategorií, která nevypovídá o efektivnosti. Zisk neboli podnikový důchod má opět zcela jiný smysl než zisk firem v peněžně-tržním mechanismu. Tam zisk představuje rozdíl mezi tržbami získanými za prodej vyrobeného zboží a náklady, které podnik musel vynaložit na výrobu těchto statků. Maximalizace vzniklého rozdílu je motivací pro podniky. Tento

[11]MLČOCH, Lubomír. *Chování československé podnikové sféry*. Praha: Ekonomický ústav ČSAV, 1990. 287 s. Výzkumné publikace EÚ; č. 348. Str. 36

[12] MERTLÍK, Pavel a kol., 1961- : *Úvod do obecné ekonomie.*, Str. 220

mechanismus v centrálně-plánované ekonomice nefunguje. Zisk je arbitrárně zvolen centrem a není zdrojem pro podnikové důchody. Stanovené zisky jsou odčerpávány do centrálních fondů a poté znovu přerozděleny prostřednictvím centrálního plánu. Ziskovost a ztrátovost podniku tedy nemá absolutně žádný vztah s ekonomickou efektivností.[13]

Kornai ve své publikaci popisuje, že alokace práce není vykonávána pomocí tržní koordinace. Klasický socialismus zastává myšlenku plné zaměstnanosti a trh práce v centrálně-plánované ekonomice vlastně neexistuje. Nabídka a poptávka po práci, vysvětlena panem Holmanem, zde nehrají žádnou roli. Poptávka po práci je ovlivněna již zmíněným sacím efektem. Podnik není schopen uspokojit svou potřebu získávání dalších míst a pociťuje tedy stálý nedostatek pracovních sil. Tento problém zasahoval do československé ekonomiky zvláště v 70. letech, kdy na našem území probíhala 6. pětiletka. Zastavilo ho až vyčerpání pracovních rezerv a zpomalení ekonomického růstu.[14]

Díky neexistenci trhu práce se nedá mluvit o nestranném a objektivním ocenění práce. Mzda absolutně nesouvisí s výkonem podaným při práci, efektivitou práce či s efektivitou hospodaření podniku. Velikost vyplácené mzdy určuje centrum (v tomto případě ministerstvo práce a sociálních věcí) dle tzv. tarifních katalogů. Zařazení pracovníka do tarifních katalogů záviselo na jeho formální kvalifikaci, počtu odpracovaných let a dosažení odborného vzdělání. Prémie za splnění plánu byly určovány obdobným způsobem.

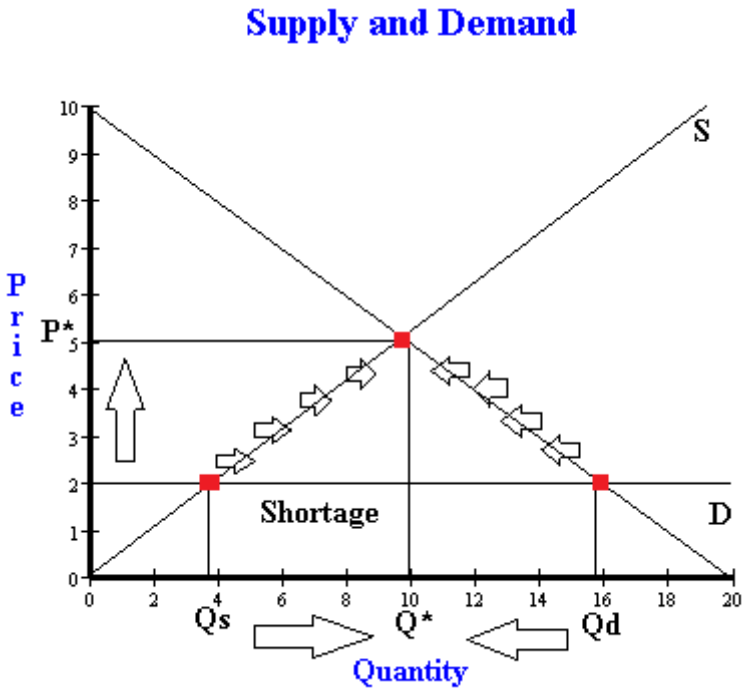
Stejně jako ceny, mzdy, úroková sazba, měnový kurz, tak i bankovní systém je v rukou centra. Dvoustupňový systém je nahrazen tzv. monobankou a ta je vlastněna státem. Oficiálně byl bankovní systém tvořen z více organizací (např. investiční banka, spořitelna), ale ve skutečnosti tyto organizace podléhaly instrukcím jedné centrální banky – monobanky. V kapitalistickém systému představují banky firmy, které mají zájem na růstu svých zisků. V centrálně-plánované ekonomice byla ale hlavní funkcí banky emise peněz. Každý státní podnik musel mít účet u centrální banky a zákonem bylo dáno, kolik si podnik mohl nechat peněz na vlastních účtech. Zákon také určoval

[13] ŠULC, Zdislav. *Stát a ekonomika: příspěvek k teorii hospodářské politiky*, Str. 94
[14] MLČOCH, Lubomír. *Chování československé podnikové sféry*, Str. 54

přesný účel investice peněz. Pokud byly peníze například vyhrazeny na materiál, nemohly z nich být vypláceny mzdy.[15]

Dalším a neméně důležitým definičním znakem centrálně plánované ekonomiky je nedostatkovost. Je to taková ekonomická situace, kdy poptávka po statku je vyšší než nabídka. Kornai ji nazval *shortage economy* neboli nedostatková ekonomika. Tento stav je zapříčiněn nedostatečnou cenou statku, která je nižší než rovnovážná cena zboží. V tržní ekonomice by tato situace byla jen dočasná. Ihned by došlo ke zvýšení tržní ceny, a tím pádem i k poklesu poptávky po daném zboží. V centrálně plánované ekonomice je však tržní cena dána centrem a ta není nijak ovlivňována změnami poptávky a nabídky. Stav nedostatkovosti v centrální ekonomice je zobrazen na následujícím grafu:

Obrázek č. 2: Nedostatkovost v centrální ekonomice

Zdroj: FreeEconHelp.com[16]

Na grafu lze krásně vidět jak rovnovážná cena P^* převyšuje tržní cenu. Tato skutečnost vyvolává situaci, kdy poptávané množství Q_d, které odpovídá ceně P^0, je

[15] KORNAI, János. *The socialist system: the political economy of communism*, Str. 132
[16] Learning Economics... Solved! *FreeEconHelp.com*. [online] © 2009. [cit. 2015-12-23] Dostupné z http://www.freeeconhelp.com/2012/01/shortage-surplus-and-price-mechanism.html

vyšší než nabízené množství Q_s, které odpovídá ceně P^0. Nedostatkovost lze vyjádřit i početním vztahem:

$$S = Q_d - Q_s$$

V centrálně plánované ekonomice samozřejmě dochází i k opačné situaci, kdy centrum stanoví vyšší cenu, než je cena rovnovážná. Vzniknou tedy přebytky, které nechce nikdo koupit. Aby se centrum zbavilo nechtěného zboží, donutí podniky k jeho odkoupení. Další příklad využití efektu sání.[17]

Důsledkem nedostatkovosti v centrálně plánované ekonomice je nucená substituce (*forced substitution*). Nedostupnost určitého statku B donutí domácnosti ke koupi obdobného statku B. Statky A a B mohou být sobě navzájem blízkými statky, kdy domácnosti například místo hovězího masa koupí kuřecí maso, anebo to mohou být vzdálené substituty. Místo masa koupí domácnost jakoukoli potravinu. Nucená substituce může tedy donutit domácnosti i ke koupi naprosto jiného statku, nežli původně chtěla, a mění tedy jejich volbu. Nucená substituce je podstatou nedostatkovosti CPE. Praktický příklad takové nedostatkovosti je ukázán v následující tabulce:

Tabulka č. 1 : Nucená substituce v automobilovém průmyslu Maďarska, 1977

	Trabant	*Wartburg*	*Škoda*	*Žigulík*	*Moskvič*	*Fiat*	*Dacia*
Trabant	**47**	21	1	19	0	5	1
Wartburg	16	**7**	7	53	0	1	6
Škoda	5	10	**0**	80	0	0	5
Žigulík	5	30	7	**30**	1	3	2
Moskvič	25	25	0	25	**0**	0	0
Fiat	25	11	11	39	0	**0**	0
Dacia	0	25	0	50	0	0	**0**

Zdroj: The socialist system: the political economy of communism[18]

[17] MERTLÍK, Pavel a kol., 1961- : *Úvod do obecné ekonomie* – Str. 217
[18] KORNAI, János. *The socialist system: the political economy of communism*, Str. 233

Reprezentativní vzorek (4 120 osob) byl dotazován, jestli by si zakoupil stejný automobil, kdyby všechna nabízená auta byla zcela dostupná. Což znamená bez bariér nákupu a bez čekání ve frontách. Vyznačená čísla v hlavní diagonále přestavují ty osoby, které by si koupily stejný automobil, jako si koupily v tamním tržním uspořádání. Jak je vidět, stejný automobil by si zakoupilo velmi malé množství osob. Čísla mimo diagonálu představují počet osob, který byl vystaven nucené substituci.[19]

Nedostatkovost byla ornou půdou pro tzv. *stínovou ekonomiku* (*shadow economy).* Pojem stínová ekonomika označuje takové aktivity, které jsou nelegální. V centrálně plánované ekonomice má velký význam a některými ekonomy je považována za hybný mechanismus. Další část ekonomické obce tvrdí, že oficiální centrálně plánovaná ekonomika by bez té stínové nemohla vůbec fungovat. Má několik forem, jsou děleny podle závažnosti provinění proti zákonu. Pod pojmem černá ekonomika byly označovány například vraždy na zakázku, šedá ekonomika představuje různé úplatky či melouchaření. Uplácení státních úředníků bylo na denním pořádku. Do stínové ekonomiky můžeme zařadit i domácí práce a farmaření. Projevy stínové ekonomiky lze najít i v tržních mechanismech. Tam ale představují únik od daňového zatížení.[20] V neposlední řadě patřily do stínové ekonomiky aktivity, které pomáhaly plnit plán. Samozřejmě již zmíněné podplácení úředníků, ale také ilegální továrny, prodávání zboží z obchodů pro cizince či zboží, které bylo přidělené státem. [21]

[19] TAMTÉŽ., Str. 231
[20] MERTLÍK, Pavel a kol., 1961- : *Úvod do obecné ekonomie*, Str. 224
[21]SAMPSON, Steven L.The Annals of the American Academy of Political and Social Science. *The Second Economy of the Soviet Union and Eastern Europe.* Vol. 493, The Informal Economy (Sep., 1987), pp. 120-136

2. OBDOBÍ TZV. NORMALIZACE

V první kapitole jsem popsala principy a chyby centrálně plánované ekonomiky. V této kapitole ukáži centrálně plánovanou ekonomiku v praxi na příkladu Československa v době normalizace. Pomocí analýzy se pokusím dokázat, jaký měla centrálně plánovaná ekonomika v období normalizace dopad na pozdější vývoj naší země.

Po zásahu vojsk Varšavské smlouvy skončilo období Pražského jara a nastoupila etapa Československa, která je nazývána normalizace. Její datace je rozdělena na dvě části. První část označuje období v letech 1968−1971, kdy probíhal proces znovunastolení vlády komunistické strany nad československou společností. Právě tento proces je pojmenován normalizace (tedy nastolení normální pořádků před reformním hnutím) nebo může být také použit název konsolidace. Druhá část etapy je datována 1971−1989 (Teoreticky můžeme konec normalizace datovat do roku 1987, kdy po volbě Michaila Sergejeviče Gorbačova do funkce prezidenta Sovětského svazu došlo k tzv. přestavbě. Tato přestavba je známá pod názvem perestrojka. Je s ní spojena tzv. glasnosť nebo potřeba mluvit o problémech. Já budu svá data směřovat až do roku 1989, kdy došlo k převratu a rozpadu bývalého východního bloku.) a představuje období existence komunistického režimu na našem území.[22]

Naděje na zachování reformních změn byly ukončeny dubnovým zasedáním ÚV KSČ. V dubnu 1969 bylo do čela ÚV KSČ zvoleno nové předsednictvo a pozice prvního tajemníka, kterou do této doby zastával Alexandr Dubček, byla převzata Gustavem Husákem. Zasedání nadobro zavrhlo Akční program z roku 1968 a předneslo hodnoty socialismu. Mezi ně zařadilo vedoucí pozici komunistické strany, marxisticko-leninskou ideologii či socialistické vlastnictví výrobních prostředků. Pomluvilo reformní snažení, které podle něho směřovalo ke zrušení všech centrálních řídících orgánů a podpoře soukromého podnikání. Tento zvrat znamenal pro Československo velký krok zpět. Ať už v hospodářském, nebo společenském systému.[23]

[22] DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*. Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR; Doplněk, 2006. - 412 s.

[23] ŠULC, Zdislav. *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995*. Vyd. 2., v nakl. Doplněk 1. Brno: Doplněk, 1998, 117 s.

2.1 POLITICKÉ ZMĚNY

Na jaře 1968 byl do nejvyšší státní funkce zvolen Ludvík Svoboda. Nový prezident ČSSR byl velkým zastáncem spojenectví a spolupráce se Sovětským svazem. Pro komunisty představoval hrdinu, který přispěl k překonání krize a k upevnění socialistického státu.[24]

V dalších měsících probíhalo zastavení reforem z předešlých let. Komunistická strana se postarala o jejich likvidaci, aby nastolila obnovu předreformních poměrů. Samotné přezkoumání reforem proběhlo v relativně krátkém časovém intervalu. Tento časový úsek lze zakončit vydáním programového dokumentu v roce 1970, který byl pojmenován: Poučení z krizového vývoje ve straně a ve společnosti po XIII. sjezdu KSČ.[25]

Součástí obměn, které měly vést obyvatelstvo k lepším existenčním jistotám a ke spokojenějšímu životu, byly tzv. kádrové změny. Jejich podstatou byla výměna členských legitimací, při nichž se lidé dostavovali na pohovor, aby podpořili sovětskou intervenci. Díky tomu utrpěla strana velké ztráty, jelikož 147 tisíc členů vystoupilo samo, 259 tisíc členů bylo vyškrtnuto a 67 tisíc vyloučeno. Počet lidí, kteří ztratili funkci, či své zaměstnání bylo 140 tisíc. Jednalo se hlavně o vzdělané a vysoce kvalifikované jedince. Tento proces samozřejmě postihl i početný okruh hospodářských odborníků.[26]

V tomto období se řešila nejen otázka stranických změn, ale do popředí se dostala i otázka výstavby československé státní federace. Federalizace Československa proběhla 1. ledna 1969 dle ústavního zákona z 28. října 1968. Z unitární Československé socialistické republiky se stala federace dvou států – České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky. Přispěly k tomu výrazné historické, sociální a kulturní rozdíly a taktéž odmítnutí ideologie čechoslovakismu. Myšlence federalizace státu dopomohl i fakt, že její uplatnění úspěšně probíhalo v Sovětském svazu.[27]

---

[24] BRABEC, Václav. *Budování socialistického Československa*. 1. vyd. Praha: Práce, 1986, 145 s.
[25] KALINOVÁ, Lenka. *K sociálním dějinám Československa v letech 1969−1989*., Str. 102
[26] Geršlová, J., Sekanina, M.: *Hospodářská minulost českých zemí. II. díl - Období od roku 1938 do konce 80. let.* Ostrava, VŠB - TU Ostrava, Ekonomická fakulta 1997

[27] BRABEC, Václav. *Budování socialistického Československa*. Str. 93

S blížícím se výročím sovětské intervence se stupňoval odpor obyvatelstva. Počátky nepokojů bylo možné vidět již v červnu 1969 na hudebním festivalu Bratislavská lyra. Totalitní moc se pokoušela zasáhnout do průběhu festivalu, ale bála se ho zrušit. Představitelé KSČ si byli vědomi toho, že texty písní obsahují jasný odpor proti normalizační politice. I přes jejich opatření se našli tací zpěváci, např. Marta Kubišová či Karel Černoch, kteří i přes nátlak své texty neupravili. I když poté čelili kariernímu postihu. Tento relativně poklidný průběh protestů vygradoval v srpnu, kdy došlo i k tragickým událostem. Důsledkem nepokojů bylo vydání Zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č.99/1969 Sb., které značně omezovalo občanská práva. Jen samotná účast na demonstracích znamenala pro jedince pokutu či vězení. Zákonné opatření dále umožňovalo vyloučení ze studia či ztrátu zaměstnání. Vyhrocená situace byla završena srpnovou střelbou, slzným plynem a obušky při střetech demonstrantů s policií. Nechyběla ani vyzbrojená armáda a tanky. Mnoho lidí bylo zraněno a desítky lidí zůstaly mrtvých na ulicích. Víra v socialismus s lidskou tváří se zhroutila.[28]

Dalším nezbytným krokem k nastolení starých pořádků byla úprava mezinárodních vztahů ČSSR. Rozhodující význam měla obnova a upevnění kontaktů KSČ s ostatními stranami socialistických zemí – Sovětského svazu, NDR, Rumunska, Maďarska, Polska a Bulharska. Říjnová konference v Moskvě vedla k formulaci společných zájmů a konsolidace sil celého socialistického společenství. Dne 6. května 1970 byla v Praze zpečetěna věrnost ČSSR a SSSR a to podepsáním Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci. Signatáři zde potvrzovali jednotu zájmů a cílů obou zemí a nový stupeň spolupráce lidu Československa a Sovětského svazu. Zklidnění vnitřních poměrů a upevnění mezinárodního postavení Československa umožnilo soustředění na ekonomický, kulturní a sociální rozvoj státu a vypracování směrnic pro pátý pětiletý hospodářský plán.[29]

2.2 HOSPODÁŘSKÉ ZMĚNY

V období společenské krize, tedy v letech 1968−1969 nevěnovaly státní a stranické orgány hospodářství velkou pozornost, jelikož všechen jejich zájem se upínal na posílení politické moci. Tento fakt byl důvodem, proč autorita komunistického hospodářského plánu upadala. Roční plán na rok 1969 nebyl vůbec sestavený a jako

[28] DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*., Str. 335−340
[29] BRABEC, Václav. *Budování socialistického Československa*. Str. 96

alternativa k němu vznikla jen informativní směrnice vlády k hospodářskému rozvoji. Zájmy podniků vévodily před celospolečenskými potřebami a všeobecná disciplína upadala.[30]

Na konci května 1969 zasedání ÚV KSČ schválilo směrnici pro postup strany, která nařizovala obnovu vedoucí úlohy KSČ v ekonomice a dalších odvětvích. V praxi to znamenalo znovuzavedení centrálně řízeného hospodářství. Strana vyhlásila tzv. konsolidační program, který byl naplánován na dva roky a může být shrnut do následujících bodů:

- Upevnění úlohy orgánů KSČ při řízení hospodářství a příprava páté pětiletky
- Přesun některých pravomocí z republikových orgánů na ty federální
- Rozšíření bytové výstavby [31]
- Posílení disciplíny
- Protiinflační politika – stabilizace cenové hladiny, útlum růstu příjmů obyvatelstva, krytí nadměrných peněžních příjmů obyvatelstva
- Zlepšení bilance zahraničního obchodu díky podpoře exportu[32]

Jedním z bodů konsolidačního programu byla protiinflační politika, jelikož v období 1968−1969 inflační tendence sílila a prohlubovala se ekonomická nerovnováha. Osobní spotřeba rostla více než národní důchod a poměr mezi produktivitou práce a růstem mezd byl porušen. Rychlý růst maloobchodního obratu zapříčinil zvětšení příjmů obyvatelstva o 12 %, ale jeho důsledkem bylo i zvýšení cen. Růst dovozu byl větší než růst vývozu a zvyšovala se zadluženost v zahraničí. Oslabovala se důvěra v měnu a zmenšil se objem hmotných rezerv státu.[33]

Šedesátá léta znamenala novou úroveň pro zemědělství. Výrobní síly se rychle rozvíjely, probíhalo nahrazování živé práce prací zhmotnělou a také probíhala

[30] Průcha, Václav, 1931- : *Ekonomický vývoj Československa a aktuálne otázky hospodárskej politiky*. Bratislava: Pravda, 1990. 381 s.,

[31] Průcha, Václav a kol., 1931- : *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Díl 2, Období 1945-1992. Brno: Doplněk, 2009. 1002 s.,

[32] GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Hospodářská minulost českých zemí*. Str. 67

[33] PRŮCHA, Václav. Ekonomický vývoj Československa a aktuálne otázky hospodárskej politiky. Str. 154

mechanizace hlavních zemědělských odvětví. Zvyšovala se kvalifikace pracovníků a zintenzivnila se chemizace. Spotřeba průmyslových hnojiv zaznamenala nárůst o trojnásobek. Během těchto let se začala výrazně zvětšovat zemědělská produkce. Při menším počtu pracovníků a také na menší ploše zemědělské půdy vzrostla zemědělská produkce o 58 % oproti předešlým létům.[34] Zrychlil se přechod k velkovýrobnímu hospodaření podniků a investiční činnost pocítila rozšíření. Organizace práce se zlepšila a vědecké poznatky nacházely intenzivněji své místo v praxi.[35]

Trvalý vzestup zemědělství byl kladným jevem, který se stal stabilizačním faktorem československé ekonomiky. Rozvíjela se terciální sféra (cestovní ruch, obchod, silniční doprava, zdravotnictví…)[36]. Oživila se investiční aktivita. V porovnání s národním důchodem a osobní spotřebou investice rostly nejrychleji.[37] Průmyslová výroba se během šedesátých let zvýšila téměř na sedmínásobek předválečného stavu z roku 1937. I objem průmyslové výroby na Slovensku zaznamenal značný pokrok. Východoslovenské železárny měly koncem šedesátých let na 20 tisíc zaměstnanců. Jak již bylo zmíněno, chemický průmysl taktéž pocítil kvalitativní skok vpřed.[38]

Bouřlivé politické období v letech 1968−1970 tedy makroekonomickou oblast neporušilo. Etapa konsolidace tedy především znamenala obnovení vedoucí úlohy KSČ v ekonomice a posílení disciplíny. Strana se nyní mohla věnovat sestavení směrnic pro nový pětiletý hospodářský plán.

2.3 SOCIÁLNÍ DOPADY NORMALIZACE

Návrat k pevnému centrálnímu plánování mělo důsledky nejen v ekonomické sféře státu, ale v i v té sociální. V této subkapitole bych je ráda shrnula a popsala. Jsem si vědoma toho, že sociální politika během normalizace by mohla pokrýt celou jednu bakalářskou práci, a proto se ji pokusím zanalyzovat velmi krátce.

Populační vývoj v Československu byl v období normalizace velmi nerovnoměrný. Ovlivňovaly ho především výkyvy v porodnosti. V 70. letech

[34] BRABEC, Václav. *Budování socialistického Československa*. Str. 100
[35] PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Str. 737
[36] GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Hospodářská minulost českých zemí*. Str. 67
[37] PŮLPÁN, Karel. *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993, S. 303-578. Str. 302
[38] BRABEC, Václav. *Budování socialistického Československa*. Str. 100

zaznamenalo Československo růst populace téměř o půl milionu, v 80. letech se porodnost opět snižovala. Růst byl zapříčiněn nejen demografickými vlnami díky poválečné generaci, ale také populačními opatřeními. Mezi ně patřilo prodloužení mateřské dovolené (počet žen na mateřské dovolené se zvětšil ze 164 tisíc na 346 tisíc) či zavedení rodinných přídavků. České země sice zaznamenaly růst, ale přírůstky obyvatel ovšem nejvíce pocítilo Slovensko. *V důsledku toho se jeho podíl na obyvatelstvu Československa zvýšil od roku 1948 do roku 1989 z 27,9 % na 33,7 %.*[39]

S porodností souvisí i úmrtnost, která má na populační vývoj také vliv. Celková, kojenecká a i dětská úmrtnost se zmenšovala. V 70. letech dosáhla úmrtnost úrovně na 69,6–70,8 let. Naděje na dožití u narozených dětí stoupala.

Tento růst počtu obyvatel a obyvatel v produktivním věku byl však menší než vzestup zaměstnanosti. Tím se zvyšovala míra ekonomické aktivity obyvatelstva. Velká míra zaměstnanosti souvisí s principy centrálně plánované ekonomiky a trhu práce, které popisuji v první kapitole. Pracovní síly byly naplánované centrem a jeho hlavním cílem bylo dosažení plné zaměstnanosti. Cíl chtělo centrum pokořit i přes jeho neefektivnost. Tuto tendenci Československo pocítilo v 80. letech, kdy docházelo ke stagnaci ekonomiky, ale zaměstnanost i přesto rostla. Jak ale uvádím v předešlém odstavci, porodnost se v 80. letech snižovala a centrum mělo obavy z nedodržení plánu. Proto se do pracovních sil povolaly jak ženy, starší osoby, ale i mládež. Obavy byly tak velké, že byla dokonce zkrácena školní docházka na základních školách z 9 na 8 let. Krácení se nevyhnuly ani vybrané obory vysokých škol, kde pětileté studium bylo změněno na čtyřleté.[40]

Zásahy do vzdělání obyvatelstva byly v socialismu velmi časté. Jednalo se například o nedemokratický výběr těch, kteří měli nárok na vyšší vzdělání. Selekce samozřejmě probíhala dle stranické příslušnosti. V přijímacím řízení nerozhodovalo studentovo splnění požadavků a kvót, ale členství jeho rodičů ve vládnoucí straně. Toto kritérium se sledovalo do konce 80. let. Dohled nad vzděláním zasáhl školy všech

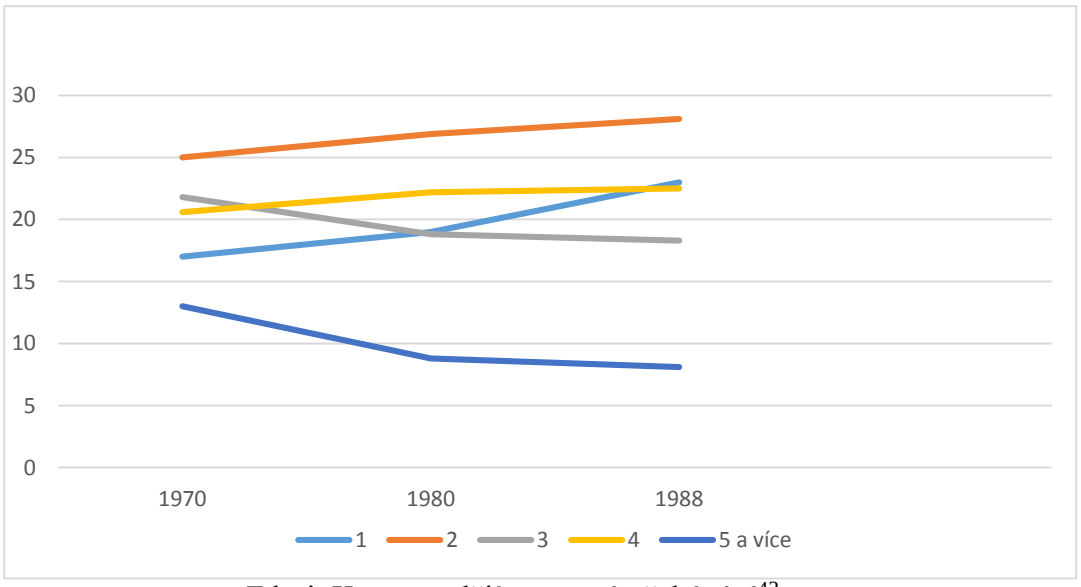
[39] Kalinová, Lenka, 1924-2014 : *Konec nadějím a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969-1993*, Str. 191

[40] Kalinová, Lenka, 1924-2014 : *K sociálním dějinám Československa v letech 1969-1989*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. 102 s.

stupňů. Nejen tedy výběrem studentů, ale především výběrem vedení škol a silné ideologizaci. Kontrola škol zesílila s nástupem normalizace.[41]

Mládež, která se nedostala na výběrové školy, pokračovala do učebních oborů. Mladí lidé se však neměli tak špatně jako jejich rodiče během 50. let. Netrpěli hmotnou nouzí, měli jistotu zaměstnání po dokončení studia, a pokud nebyli spojeni s disentem, tak mohli dokonce napodobovat Západ v oblékání, hudbě či zábavě. Tato jakási emancipace mladých a hlavně žen (stoupala výše jejich vzdělání) zapříčinila snížení porodnosti a projevila se i ve zvýšení rozvodovosti. Klasický model domácnosti se začínal měnit. Stoupl podíl jednočlenných domácností, ty vícegenerační se začaly rozpadat. Mladí lidé odcházeli od rodičů ve stále mladším věku, snižoval se počet dětí v rodinách. Jednočlenné domácnosti zvýšili svůj počet v mezi léty 1970 a 1991 z 668,6 tisíc na 1089,6 tisíc. Tyto tendence s sebou přinášely značné sociální problémy.[42] Změny ve složení domácností jsou zachyceny v následujícím grafu. Počet členů je uveden v procentech. Na grafu je dokázána tendence, která byla mnou popsána v minulém odstavci. Křivka popisující 5 a vícečlenné rodiny značně klesá a naopak křivka představující jednočlenné či dvoučlenné domácnosti má rostoucí průběh.

Graf č. 1. Změny ve složení domácností podle počtu členů

Zdroj: Konec nadějím a nová očekávání[43]

[41] Kalinová, Lenka, 1924-2014 : *Konec nadějím a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969-1993*, Str. 237
[42] Tamtéž, Str. 196
[43] Kalinová, Lenka. *Konec nadějím a nová očekávání*. Str. 197

70. a 80. léta v Československu s sebou nesla velké změny ve způsobu života. Typickým jevem tohoto období se stalo chataření. Chataření probíhalo masově a jeho rozsah neměl v jiných zemích obdoby. V roce 1980 12,3 % domácností vlastnilo nějaký rekreační objekt. Na počet budov to představovalo v českých zemích 396 000 rekreačních objektů, z toho 268 000 chat, chalup a domů. Lidé utíkali na své rekreační obydlí z několika důvodů. Jedním z nich bylo zhoršování životního prostředí ve městech. Další příčinou byla jakási kompenzace za nemožnost investování do soukromého podnikání. Chataření také lidem nahrazovalo nemožnost cestování, umožňovalo seberealizaci při trávení volného času a představovalo jakousi možnost útěku před hromadnými rekreacemi bez možnosti výběru.[44]

Poslední sektor sociální politiky, o kterém se rychle zmíním, je zdravotnictví. Z Československa byly sice odstraněny některé infekční nemoci a prodloužil se průměrný věk, ale střední délka života byla v 80. letech nižší než například v Rakousku. Souviselo to nejen se špatným životním prostředím v tomto období, kouřením a tak dále. Ale hlavní příčinou byla izolace od světových tendencí. Ta postihla jak přístrojové vybavení, tak i zásobování léky. To vedlo k různým druhům podplácení a k rozšíření protekce při získávání zahraničních léků.[45]

[44] Průcha, Václav a kol., 1931- : *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992.*, Str. 926
[45] Kalinová, Lenka, 1924-2014 : *K sociálním dějinám Československa v letech 1969-1989.*, Str. 66

3. ANALÝZA HOSPODÁŘSKÉHO VÝVOJE V NORMALIZACI

Nyní se dostávám ke kapitole, kde se budu podrobněji zabývat analýzou sebraných dat o hospodářském vývoji Československa v období normalizace.

3.1 DOMNĚLÝ ÚSPĚCH − 5. PĚTILETÝ PLÁN (1971−1975)

Fáze konsolidace byla ukončena v květnu 1971, kdy se konal XIV. sjezd KSČ. Tento sjezd si dal za cíl určit postup dalšího rozvoje československé socialistické společnosti. Stanovil tedy strategii hospodářské politiky a určil směrnice k pátému pětiročnímu plánu pro roky 1971−1975. Strategickou linií se stalo důsledné zvyšování efektivnosti rozvoje národního hospodářství. Tento požadavek na hospodářství stanovily již předešlé sjezdy, ale nyní se zvýšila úroveň naléhavosti tohoto cíle.[46]

Plán stanovil realistické tempo hospodářského růstu, usiloval o symetrický růst vybraných částí životní úrovně obyvatelstva a preferoval zefektivnění výroby. Roční přírůstky národního důchodu se během páté pětiletky pohybovaly kolem 5,2−6,2 %, což dokazuje, že se objem produkce zvyšoval. Ekonomická úroveň českých zemí a Slovenska se po dlouhých letech začala přibližovat.[47]

Nepatrně rozvinuté okresy na severovýchodním Slovensku pociťovaly rozkvět, a to díky rozšíření objemu investic po roce 1970. Jejich další část směřovala na rozvoj Prahy, Bratislavy, severočeských průmyslových aglomerací, do výstavby bytů, dálnic, pražského metra. Investice se vkládaly také do elektráren, oceláren či uhelných dolů.

Dalším úspěšným sektorem se stalo zemědělství, které začalo být lákavým pro mladé lidi. Do tohoto odvětví přicházeli noví kvalifikovaní pracovníci a jejich generační struktura se vyrovnávala. Podařilo se odstranit závislost na dovozu masa, másla a vajec. Na posílení zemědělství se podílel i rozvoj nově vzniklého procesu mezipodnikové kooperace.[48]

Pátá pětiletka dosáhla úspěchu i v sociálním úseku díky zvýšené pozornosti v této oblasti. Bylo to dáno snahou o zmenšení nespokojenosti obyvatelstva. Komunisté si chtěli tímto obyvatele naklonit na svou stranu a dokázat jim, že během normalizace se lidem povede lépe. Docilovali toho pomocí zavedení mateřských příspěvků, zvýšením rodinných přídavků či zavedením novomanželských půjček. Dovolená se zvýšila na 26

[46] PRŮCHA, Václav. *Ekonomický vývoj Československa a aktuálne otázky hospodárskej politiky*. Str. 156
[47] GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Hospodářská minulost českých zemí*. Str. 68
[48] PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Str. 661

týdnů s nárokem na 90 % průměrné čisté mzdy. Úspěchy v sociální politice byly opravdu výrazné. Rozšířilo se stavění rodinných domků, začala vlna výstavba rekreačních chat a chalup. V 70. letech se Československo umístilo na předních místech na světě v počtu nově postavených bytů na tisíc obyvatel. Osobní automobily byly od roku 1972 volně k dostání, bez pořadníku, a to výrazně zvedlo jejich počet.[49] Peněžní příjmy obyvatelstva zaznamenaly 5,2 % přírůstky a osobní spotřeba vzrostla o 26,5 %. Vzrůstající prostředky byly využívány na zdravotní péči, vylepšování životního a pracovního prostředí či rozvoj vzdělanosti.[50]

Růst průměrné hrubé měsíční mzdy v civilním sektoru (ve vybraných odvětvích NH) si lze prohlédnout v následující tabulce:

Tabulka č. 2 :Průměrná hrubá měsíční mzda zaměstnanců v civilním sektoru (v Kč, na fyzické osoby)

Odvětví NH	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Celkem	1 915	1 997	2 090	2 164	2 237	2 313
Zemědělství	1 722	1 830	1 988	2 111	2 197	2 289
Průmysl	1 934	2 063	2 141	2 209	2 287	2 359
Ubytování, stravování	1 460	1 548	1 526	1 600	1 664	1 727
Doprava	2 145	2 219	2 335	2 370	2 434	2 530
Veřejná správa	2 008	2 081	2 177	2 218	2 302	2 416
Vzdělávání	1 826	1 903	1 981	2 114	2 156	2 223
Zdravotní, sociální péče	1 787	1 927	2 088	2 144	2 203	2 266

Zdroj: ČSÚ, 2015

Z analýzy dat vyplývá, že strana se k dalšímu ekonomickému rozvoji země postavila velmi střízlivě a že si stanovila realistické cíle. Většina odvětví dokonce překonala vytyčené směrnice, které byly zadány XIV. sjezdem KSČ, jak je ukázáno v tabulce č. 2 (v tabulce jsou uvedeny pětileté průměry ukazatelů). Pátá pětiletka je

[49] GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Hospodářská minulost českých zemí*. Str. 69
[50] BRABEC, Václav. *Budování socialistického Československa*. Str. 123

jediná ze všech pětiletek, která byla splněna. Je možné říci, že je to očividně nejlepší éra socialismu v Československu.

Tabulka č. 3 : Srovnání plánovaných směrnic a výsledků hospodářství v letech 1971 – 1975

Ukazatel	Směrnice XIV. sjezdu	Skutečnost	Průměrný roční přírůstek
Národní důchod	128	132	5,7
Investice	135-137	144	7,6
Zemědělská výroba	114	113	2,5
Průmyslová výroba	134-136	138	6,7
Obrat ZO	136-138	181	12,6
Nominální mzda	113-116	119	3,5
Reálné příjmy obyvatelstva	128	129	5,2
Bytová výstavba	114	140	7,0

Zdroj: Hospodářské a sociální dějiny Československa[51]

I přes veliké úspěchy 5. pětiletého hospodářského plánu se v národním hospodářství objevovaly i nezdary, především problém s kvalitou výrobků. Bylo to dáno pomalým zlepšováním technické úrovně výrobků a kvůli tomu se snižovala jejich konkurenceschopnost na zahraničním trhu. Jedním z dalších problémů byl nedostatek náhradních dílů, velká rozestavěnost, která zadržovala prostředky či nepotřebné zásoby.[52] K slabým místům československého hospodářského vývoje patřil i vědecko-technický pokrok. Hospodářská politika na tento druh pokroku sice kladla důraz, ale i tak se výsledky nedostavovaly. Kromě malé konkurenceschopnosti československých výrobků se na zahraničním trhu objevovaly i jiné neduhy. Konkrétně to byl problém rychleji rostoucího dovozu než vývozu. Tento problém se začal objevovat od roku 1973, kdy exploze cen na světovém trhu ovlivnila nepříznivé směnné relace v zahraničním

[51] PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Str. 662
[52] GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Hospodářská minulost českých zemí*. Str. 69

obchodě. Díky této skutečnosti vznikalo napětí v platební i obchodní bilanci s vyspělými tržními ekonomikami.[53]

Slabé výsledky 5. pětiletého plánu se objevily především v posledních dvou letech. Tato situace souvisela s horšením odbytových podmínek v kapitalistických zemích, jejichž trhy byly zasáhnuty první hromadnou poválečnou recesí. Naproti tomu v socialistických zemích se prozatím odbytové potíže nevyskytovaly. Země RVHP zažívaly etapu poměrně rychlého extenzivního růstu. Díky cenovému systému zemí RVHP byl pro nás ropný šok o chvíli odložen. Cena ropy byla totiž vypočítána z průměru let 1966−1970. Tento cenový systém fungoval do roku 1975 a následující rok se začal uplatňovat nový systém cenové tvorby, a to systém pětiletých klouzavých průměrů nejbližších předešlých let. To například znamenalo, že pro výpočet cen v roce 1980 byl použit průměr let 1975−1979.[54]

Ve stejné době, kdy se konal XIV. sjezd KSČ, se dokončoval dokument s názvem Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP. Dokument byl schválen v červenci roku 1971 během XXV. zasedání RVHP. Komplexní program byl reakcí na nutnost vyšší úrovně hospodářské integrace. Komplexní program měl utvořit velký mezinárodní hospodářský celek a pod jeho opatření spadala hospodářská politika, věda a technika či zahraniční obchod.[55] Vznik nové ekonomické integrace byl plánován v průběhu 15−20 let, ale hlavní úmysly Komplexního programu se neuskutečnily. Dokument si dával za cíl přímou kooperaci mezi organizacemi různých zemí, ale nastolení tržních vztahů mezi členskými státy, kde panovaly administrativně direktivní metody řízení, se ukázalo nemožným.[56]

3.2 ZPOMALOVÁNÍ ÚSPĚCHU − 6. PĚTILETÝ PLÁN (1976−1980)

V roce 1976 nastalo období šestého pětiletého hospodářského plánu. Tato etapa Československa je charakteristická vyhasínáním jakéhokoliv ekonomického růstu. Projevilo se to například v poklesu přírůstku národního důchodu brutto z 33,3 % v 5. pětiletce na 21,8 % v šesté pětiletce. Postupný pokles přírůstku národního důchodu

[53] PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Str. 663
[54] PŮLPÁN, Karel. *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990*. Str. 257
[55] PRŮCHA, Václav. *Ekonomický vývoj Československa a aktuálne otázky hospodárskej politiky*. Str. 158
[56] GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Hospodářská minulost českých zemí*. Str. 69

vyvrcholil dokonce ekonomickou stagnací na počátku 80. let. Aby se snižování nemuselo oficiálně přiznat, změnilo se používání kategorie měření národního důchodu. Nová kategorie neboli národní důchod brutto zahrnuje odpisy, a tudíž lze dočasně vykazovat celkový přírůstek i při mírném poklesu čistého produktu.[57]

Šestý pětiletý plán byl sestaven relativně brzo a to v roce 1976. Stanovoval o něco pomalejší tempo hospodářského růstu ve srovnání s předešlou pětiletkou. Plánovalo se rozšíření objemu investiční výstavby a to především do palivoenergetického komplexu. Mělo dojít k dostavění několika velkých tepelných elektráren a v plánu bylo taktéž zahájení provozu jaderné elektrárny V 1 v Jaslovských Bohunicích. Strukturální politika se zaměřila hlavně na rozvoj elektrotechnického průmyslu, který svou technickou zaostalostí nedokázal dohnat světovou špičku.[58]

Vedle vědeckotechnologické krize bojovalo Československo také s ekologickou krizí, která vycházela ze soustavného zhoršování životního prostředí.[59] Ke krizi životního prostředí došlo mimo jiné kvůli nedostatečnému množství vložených ekologických investic do těžkého průmyslu. Během 5. pětiletky podíl těchto ekologických investic na celkových brutto investicích byl 1,47 %, což je 8,2 miliard z 559 miliard, v 6. pětiletce tento podíl poklesl na 1,17 %, tedy 9,2 miliard ze 756 miliard a v následující pětiletce dokonce na 1,01 %, tj. 7,2 miliard ze 725 miliard.[60]

V období 6. pětiletky bylo do investičních prostředků vynaloženo 716 miliard a to především do rozvoje vlastní palivoenergetické základny. Bylo to dáno především růstem cen paliv na zahraničních trzích díky ropnému šoku. Československo zaznamenalo největší pětiletý přírůstek elektrárenských kapacit ve své historii, jelikož do provozu bylo uvedeno 4 300 MW elektrárenských výkonů. Vedle již zmíněné první československé jaderné elektrárny V 1 v Jaslovských Bohunicích se započala výstavba vodních elektráren Dalešice, Čierny Váh nebo Liptovská Mara, dále proběhlo rozšíření elektráren Dětmarovice, Mělník III, Chvaletice či Prunéřov II. Rozvíjela se výstavba jaderné elektrárny v Dukovanech a podzemních zásobníků plynu. Vedle palivoenergetického průmyslu se rozvíjel i automobilový průmysl, dřevozpracující průmysl a petrochemie. Během posledního roku pětiletky byly dokončeny dva úseky

[57] PŮLPÁN, Karel. *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990.* Str. 258
[58] PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Str. 672
[59] PRŮCHA, Václav. *Ekonomický vývoj Československa a aktuálne otázky hospodárskej politiky*. Str. 158
[60] PŮLPÁN, Karel. *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990*. Str. 252

metra v Praze a taktéž se dostavěl dálniční tah Praha – Brno − Bratislava. Bytová výstavba také nezůstávala pozadu, vybudovalo se dalších 647 tisíc bytů.[61]

Kromě vzrůstu cen ropy, který byl zapříčiněn ropným šokem, zaznamenalo Československo i prudký nárůst cen ostatních paliv, většiny surovin, potravin a krmiv. Cenový index při základu 1972 = 100 dosáhl v roce 1975 těchto bodů: ropa 565, železná ruda 179, cukr 381 a v roce 1974 pšenice 257, rýže 369 atd. Růst cenové hladiny byl zcela novým jevem, jelikož do této doby ceny během krize klesaly. Tato cyklická krize byla postupně vystřídána strukturální krizí, která byla doprovázena energetickou, surovinovou a potravinovou krizí. Souhrn všech strukturálních krizí vystupňoval v inflaci a nezaměstnanost.[62]

Změny hospodářství po prvním ropném šoku nezasáhlo Československo tolik jako vyspělé tržní ekonomiky nebo země RVHP, které svůj zahraniční obchod orientovaly více na Západ. Palivoenergetický průmysl se opíral o těžbu v tuzemsku, ušlechtilá paliva se dovážela ze Sovětského svazu za nižší ceny než na kapitalistických trzích a potravinová soběstačnost Československu také velmi pomohla. Za to zpracovatelský průmysl pociťoval potíže, které byly způsobeny ostřejší konkurencí v mnoha zemích a novými celními a obchodními překážkami. Zhoršení zaznamenal i dovoz různých komodit.[63]

V druhé polovině sedmdesátých let nebyl problém nejen s dovozem, ale i s vývozem. Docházelo k vnější nerovnováze a její zárodek lze hledat v nepříznivém vývoji směnných relací, což znamená v poměru výrobních a dovozních cen. Průměrné ceny československého dovozu se zvýšily o 95 %, ale vývozní ceny jen o 60 %. Následkem bylo pohlcování značné části příjmů z rostoucího vývozu úhradou dovozních cen. Nízká úroveň vývozních cen souvisela mimo jiné s nepřijatelnou jakostí mnoha exportovaných výrobků. Nerovnoměrný vývoj dovozních a vývozních cen se projevoval v deficitu obchodní bilance. Zahraniční obchod ČSSR vykazoval pasivní saldo ve všech letech šesté pětiletky. Kvůli centralizovanému systému řízení nebylo možné rozvinout výrobu tam, kde byly nejvýhodnější podmínky, a systém taktéž neumožňoval zabezpečovat okamžité potřeby podniků. Jelikož byly hospodářské plány sestavovány na pět let, spousta podniků měla tendenci se předzásobovat. Důsledkem

[61] BRABEC, Václav. *Budování socialistického Československa*. Str. 126
[62] PRŮCHA, Václav. *Ekonomický vývoj Československa a aktuálne otázky hospodárskej politiky*. Str. 166
[63] PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Str. 672

bylo například zastarávání a zaostávání techniky. Příkladem může být fakt, že na množství, které obě republiky v této době vyráběly, by Československo muselo mít 90 milionů lidí.[64]

Vedle vnější nerovnováhy zápasilo Československo i s vnitřní nerovnováhou. Zpomalení dynamiky růstu souviselo s nepřizpůsobivostí naší ekonomiky ke změnám na světovém trhu, zaostalostí průmyslové struktury či nízkými nároky na kvalitu práce. Nepomohla ani hospodářská spolupráce zemí RVHP. Základní příčinou zůstávalo přetrvávání centrálně direktivního systému řízení hospodářství. Postupné snižování průměrných ročních přírůstků makroekonomických veličin lze rozdělit do třech etap a jsou zaznamenány v tabulce č. 3 (průměrný roční růst je udán v procentech). První etapa v letech 1976−1978, přes další pokles v letech 1979−80 a poslední etapou je nulový růst v letech 1981−1982.[65]

Tabulka č. 4: Průměrný roční růst makroekonomických veličin v letech 1976−82

Ukazatel	1976−1978	1979−1980	1981−1982
Národní důchod	4,1	2,9	0,0
Investice	4,7	1,6	-3,4
Zemědělská výroba	2,6	0,7	0,9
Průmyslová výroba	5,4	3,6	1,6
Zaměstnanost	0,7	1,0	0,5
Osobní spotřeba	3,0	-0,3	-0,3
Bytová výstavba	-3,7	-0,2	-11,1

Zdroj: Hospodářské a sociální dějiny Československa[66]

I přes všechny problémy a zmenšení tempa růstu v letech 1976−1980, vykazovalo československé hospodářství pozitivní čísla. Průmyslová a stavební výroba se zvýšila o čtvrtinu, vytvořený národní důchod byl na konci šesté pětiletky o 20 % vyšší než v roce 1975, hrubá zemědělská produkce vzrostla o 9 %, tržní produkce živočišných výrobků na 1 ha půdy zaznamenal růst o 15,6 % u jatečních zvířat či 18,3% u vajec. Peněžní příjmy obyvatelstva se během šesté pětiletky zvýšily o 22,3 % (tabulka

[64] GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Hospodářská minulost českých zemí*. Str. 70
[65] PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa*. Str. 674
[66] Tamtéž. Str. 673

č. 4), maloobchodní prodej u potravin o 19 %. Dále se dařilo uspokojovat hmotné a kulturní potřeby obyvatelstva. Jasné však bylo, že na udržení tohoto trendu budou na ekonomiku kladeny mnohem větší a náročnější požadavky než dosud. Jen počet obyvatel ČSSR v tomto období překročil hranici 15 milionů.[67]

Tabulka č. 5: Průměrná hrubá měsíční mzda zaměstnanců v civilním sektoru (v Kč, na fyzické osoby)

Odvětví NH	1976	1977	1978	1979	1980
Úhrnem	2 382	2 462	2 537	2 592	2 656
Zemědělství	2 383	2 492	2 572	2 623	2 689
Průmysl	2 446	2 536	2 618	2 691	2 758
Ubytování, stravování	1 763	1 820	1 903	1 918	1 984
Doprava	2 601	2 698	2 799	2 884	2 951
Veřejná správa	2 471	2 519	2 594	2 669	2 729
Vzdělávání	2 253	2 326	2 375	2 420	2 477
Zdravotní, sociální péče	2 275	2 312	2 354	2 413	2 481

Zdroj: ČSÚ, 2015

Populační vývoj v 70. letech byl velmi nevyrovnaný. Do fertilního věku vstoupily silné poválečné ročníky a příznivé sociální podmínky vedly mnohé starší ženy k dalším potomkům. Příznivými sociálními podmínkami jsou myšleny téměř bezúročné státní půjčky, finanční příspěvek při narození dítěte, zvýšení přídavků pro rodiny s více dětmi, uměle udržované neinflační období nebo výstavba historicky nejvyššího počtu bytů. Sociální politiku lze označit jako „od kolébky ke hrobu“. Začínala porodným a končila tzv. pohřebným. Sociální politika této doby se vyznačovala antiekonomickým charakterem, nemožností si vydělat poctivou prací a podnikáním. Mnozí obyvatelé si na státní zabezpečení velmi zvykli. Kvůli uhasínání dynamiky růstu ekonomiky nezbývaly

[67] BRABEC, Václav. *Budování socialistického Československa*. Str. 126

prostředky na přírůstky mezd. V 70. letech také začal problém, který trvá dodnes, a to problém s Romy. Se socializací zemědělství přišly Romové o své tradiční sezonní zaměstnání. Neměli možnost vzdělání v mateřském jazyce. Po celé poválečné období měli Romové největší porodnost a státní příspěvky na děti využívali jako svou ekonomickou aktivitu.[68]

V letech 1976−1980 se počet obyvatel v produktivním věku zvýšil o 186 tisíc. Tyto přírůstky však byly rozloženy nerovnoměrně a jejich koncentrace se vyskytovala především na Slovensku. Politika plné zaměstnanosti se projevovala na malém růstu produktivity práce. Nízkou kvalitu života lze vyčíst z průměrné délky života, která činila u mužů 67 let, zatímco ve vyspělých zemích byl rozdíl 5 let, a ten se neustále zvětšoval. K nízké průměrné délce života přispěla i špatná kvalita životního prostředí. Stále častěji se objevovaly alergie, nádory a genetické deformace. Těmto onemocněním dopomáhala i zvýšená spotřeba alkoholu a cigaret.[69] O nízké životní úrovni vypovídá následující tabulka č. 5, která srovnává strukturu výdajů obyvatelstva ČSSR a vyspělých kapitalistických zemí. Za povšimnutí stojí hlavně vysoká položka základních potřeb, jako jsou jídlo a oblečení, a naopak nízká položka výdajů na rekreaci.

Tabulka č. 6: Struktura výdajů obyvatelstva ČSSR a vyspělých kapitalistických zemí

	ČSSR	VKZ
Potraviny, nápoje	35,5	24,8
Textil, obuv	11,0	6,8
Nájemné, paliva	7,2	20,9
Provoz domácností	14,0	7,6
Doprava	10,5	14,6
Péče o zdraví	0,9	5,9
Kultura, rekreace	4,0	8,3

Zdroj: Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990[70]

[68] PŮLPÁN, Karel. *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990*. Str. 263
[69] PŮLPÁN, Karel. *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990* Str. 265
[70] Tamtéž. Str. 26

3.3 80. LÉTA

Počátek 80. let byl negativně ovlivněn druhým ropným šokem. Československé hospodářství pocítilo komplikace i díky vyostření studené války, kdy byly na Československo uvaleny dovozní kvóty. Tato diskriminace vydoutnala až k rozšíření seznamu embargovaných československých výrobků. Po druhém ropném šoku došlo ke zvýšení cen ropy a tato skutečnost zapříčinila zhoršení směnných relací v československém zahraničním obchodě o 12 %. Se zvýšením obchodních cen se muselo počítat i při směnách se zeměmi RVHP, jelikož jejich ceny byly utvářeny na bázi pětiletých klouzavých průměrů světových cen. Nejprve byly tedy obchodní ceny zemí RVHP nižší, ale v první polovině 80. let se zvýšily, zatímco světové ceny již zaznamenaly pokles.[71]

Osmdesátá léta s sebou nesla zejména zhoršení vnitřních podmínek. Stranická podpora lidu se pomalu vytrácela. Svou roli v tom samozřejmě sehrál pobyt Varšavských vojsk na našem území, ale především bylo vytrácení podpory zapříčiněno markantním zaostáváním hospodářství za západoevropskými zeměmi. Týká se to hlavně téměř nulového vědeckotechnického pokroku, neuspokojování obyvatelstva nedostatečnou nabídkou zboží, špatné údržby domů, velké rozestavěnosti či poruch v dodavatelsko-odběratelských vztazích. Ekologická situace dosáhla takového bodu, že se začal zhoršovat zdravotní stav obyvatelstva.[72] V západoevropských zemích se v této době projevoval trend dávat přednost kvalitě výrobků před kvantitou. Nemusím samozřejmě nějak detailně vysvětlovat, že tato tendence Československo zcela minula. V 80. letech také přetrvával, a především se zvětšoval objem stínové ekonomiky a její projevy popsané v první kapitole (v roce 1989 tvořila stínová ekonomika 6% [73] HDP, tzn. melouchy či podplácení. Všechny tyto indicie nasvědčují nespokojenosti obyvatelstva a podílu ekonomiky na pozdějším pádu komunismu v Československu.

Vedení komunistické strany si bylo vědomo, že československé hospodářství prochází krizí, ale nechtělo si ji přiznat. Reforma byla zakázaným slovem, které muselo být nějakým způsobem zaobaleno. V oficiálních textech se tedy používala slova jako

[71] PRŮCHA, Václav a kol., 1931- : *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Str. 688
[72] FALTUS, Jozef, 1929-1999 : *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2003. 194 s.,

[73] BÁLEK, Alexej, *Československá ekonomika v 80. letech 20. století*. *Acta Oeconomica Pragensia*. 2007, 7.

zdokonalení, intenzifikace či budování rozvinuté socialistické společnosti. Panoval strach ze Sovětského svazu, že by snahu o zlepšení hospodářství vidělo jako další pokus Československa o samostatné jednání ze šedesátých let. I přes značné obavy muselo dojít k hospodářským změnám. V první polovině osmdesátých let byly tedy přijaty tzv. Štrougalovy balíčky (Lubomír Štrougal – v letech 1959−1961 ministrem zemědělství, od roku 1970 předsedou federální vlády ČSSR, roku 1988 z této funkce odstoupil z vlastního rozhodnutí). Měly za úkol zahájit novou vlnu hospodářského růstu. Strach ze slova reforma je dokázán na názvu těchto „balíčků", jelikož jejich přesný název zní: *Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství.*[74] Soubor opatření však nepředstavoval nějakou zásadní změnu. Měl za úkol jen zdokonalit a upevnit současný systém. Zde můžeme vidět podobnost s Rozsypalovou reformou z 50. let, která se také nesnažila o přetvoření centrálně plánovaného mechanismu. Stejně jako Rozsypalova reforma, tak i Soubor opatření skončil neúspěchem. Zde je vidět dopad normalizačního smýšlení na národní hospodářství. Můžeme se jen dohadovat, jak by pokračovalo naše hospodářství, kdyby se vedení vlády nebálo změn a pokračovalo v reformách ze šedesátých let.

Jedním z dalších důkazů strachu z reforem je úryvek ze Štrougalových pamětí: *„Naše argumenty, že skutečným problémem je ohromná energetická náročnost československé ekonomiky, že podniky ani celá společnost nejsou zainteresovány na úsporách, že především průmysl a stavebnictví produkují zbytečně energeticky náročné výrobky, byly opět odmítnuty. A tak, jako už několikrát, se většina ve vedení strany rozhodla, že nepotřebujeme reformy, ale více disciplíny. Stručně řečeno, postupovalo se osvědčeným způsobem, příčiny nejsou v systému, ale v kontrole lidí.*[75] *"* Smutnou skutečností však zůstává, že autor těchto myšlenek je i autorem „reformy" Soubor opatření.

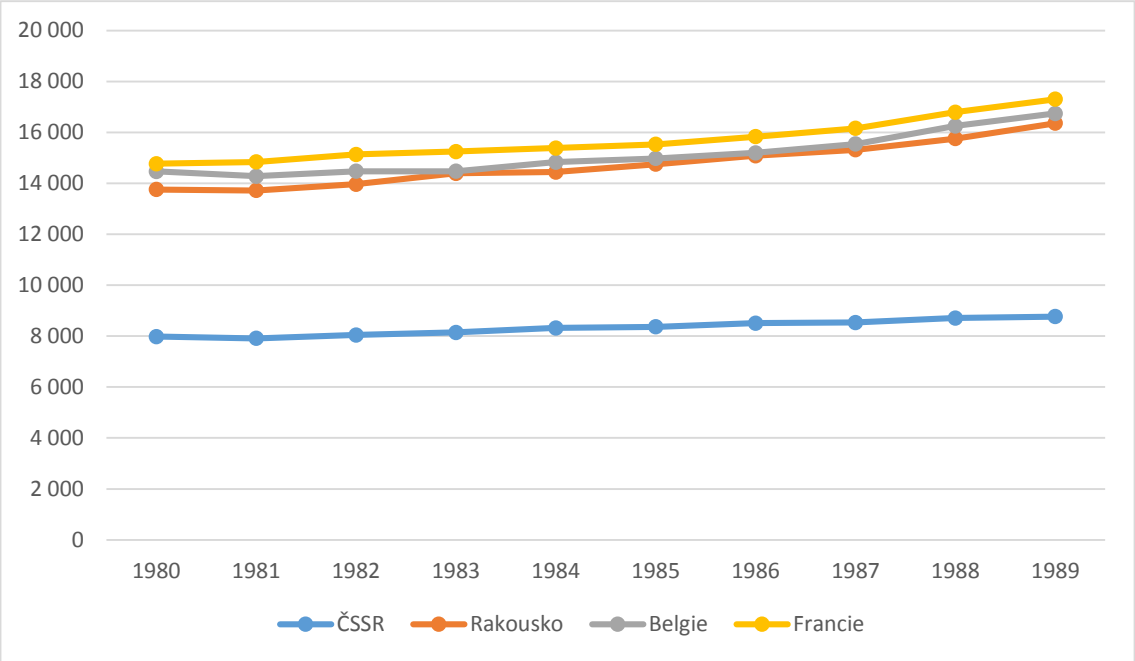
V následujících letech se jen prohlubovaly problémy centrálně plánovaného mechanismu a začínalo být zřejmé, že tento systém již dlouhou dobu nevydrží. I přesto, že byly v pětiletých plánech nastaveny nízké hodnoty, plán nebyl dodržen. Postupně se přestoupilo na jednoleté plány, což poukazuje na nestabilitu systému. Na následujících

[74] PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2011, 243 s.

[75] ŠTROUGAL, Lubomír. *Paměti a úvahy*. 1. vyd. Praha: Epocha, 2009, 363 s., [16] l. obr. příl.

grafech je zřetelně vidět, že československá ekonomika vykazovala minimální růst. V prvním grafu jsou zaneseny hodnoty HDP a ve druhém grafu představuje křivka procentní růst HDP. K lepšímu pochopení situace v Československu jsou do prvního grafu zaneseny i hodnoty z vybraných kapitalistických zemí.

Graf č. 3: Růst HDP v 80. letech

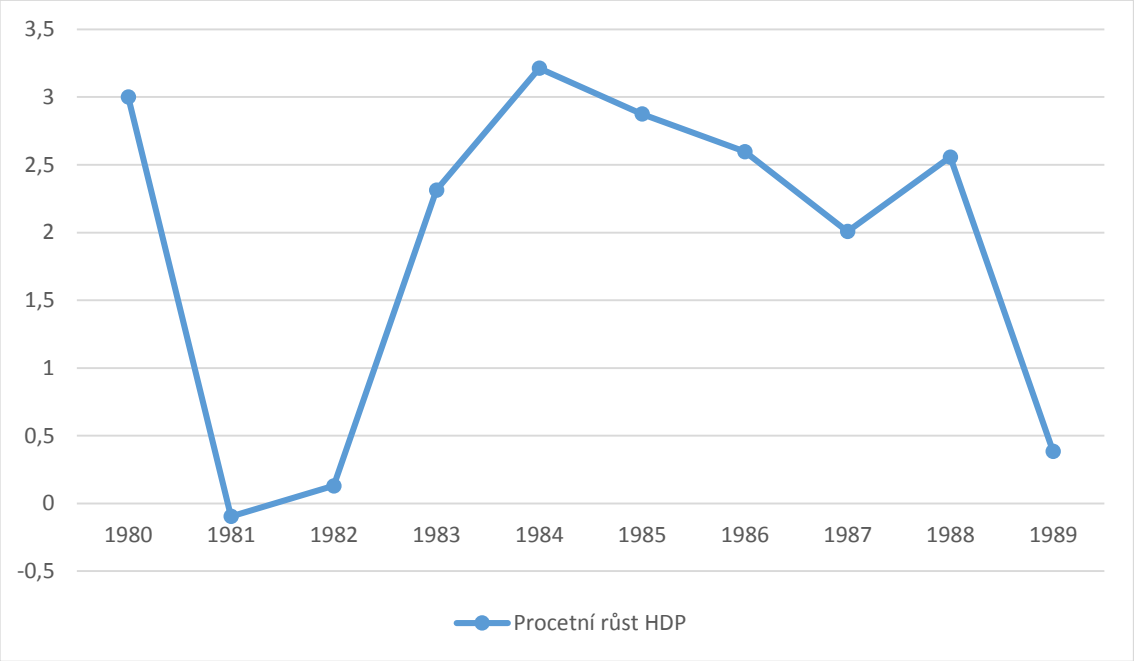

Zdroj: Medisson project[76]

Z grafu je zřejmé, jak se zaostávání Československa za západními kapitalistickými neustále prohlubovalo. Díky centrálně-plánované ekonomice nebylo Československo schopné dostihnout světové trendy.

[76] BOLT, J. and J. L. van ZANDEN. The Maddison Project: collaborative research on historical national accounts. *The Economic History Review*. 2014, 67 (3), 627–651 [online] [cit. 2015-12-13] Dostupné z http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/home.htm

Graf č. 4: Procentní růst HDP v 80. letech

Zdroj: GDP and its breakdown for all years[77]

Zpomalování ekonomického růstu ve všech jeho oblastech indikovalo pád systému, k němuž také došlo v roce 1989. Dne 17. listopadu 1989 v Praze se konalo shromáždění studentů, které vyvrcholilo demonstrací a masovými nepokoji. Události poté vzaly rychlý spád. V následujících měsících byla zvolena nová vláda, došlo na přejmenování ČSSR na Českou a Slovenskou federativní republiku, a dokonce i na svobodné parlamentní volby, které se konaly po 44 letech. Ke změně ekonomické situace také přispěl nástup Michaila S. Gorbačova do čela SSSR. Jeho perestrojka umožnila politickou a ekonomickou změnu v socialistickém bloku střední a východní Evropy.[78] Nyní byla otevřena cesta k transformaci ekonomiky, k demokratickému a tržnímu uspořádání země.

[77] OSN, *GDP and its breakdown for all years, All countries for all years – sorted alpabetically,* [online] [cit. 2015-12-13] Dostupné z unstats.un.org/unsd/snaama/dnllist.asp
[78] TOMŠÍK, Vladimír, 1974- : *Proces ekonomické transformace v zemích střední a východní Evropy*. Část I. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. 100 s.

4. KOMPARACE S VYBRANÝMI ZEMĚMI VÝCHODNÍHO BLOKU

Pro určení dopadu normalizace na naše národní hospodářství a na další vývoj ekonomiky srovnám vývoj ekonomik. Na komparaci je potřeba vybrat země se stejnými podmínkami a s centrálně-plánovaným mechanismem. Proto jsem si pro srovnávání vybrala Maďarsko a Polsko. Obě země byly centrálně-plánovanými ekonomikami jako Československo.

4.1 MAĎARSKÁ LIDOVÁ REPUBLIKA

Historický vývoj Maďarska ve sledované době se od toho československého příliš neliší. Maďarsko bylo stejně jako Československo po druhé světové válce osvobozeno Sovětským svazem a poté začala socialistická revoluce. Po období socialistické výstavby přišla, stejně jako v Československu, doba nespokojenosti se socialismem a jeho ekonomickým dopadem na stát. Důsledky nespokojenosti se však projevily v Maďarsku dříve než v Československu a to již v roce 1956. V říjnu 1956 propukl v Maďarsku doslova teror. Stovky komunistů byly zavražděny a tisíce lidí skončilo ve vězení. Zásah Sovětského svazu však tendence ke kapitalistickému návratu přerušil. Vláda stanovila tříletý plán, během kterého se měla upevnit lidová moc a proběhnout proces konsolidace.

Tříletý plán byl úspěšně dokončen v roce 1960 a byla ukončena socialistická přeměna zemědělství. Ve druhé polovině 60. let chtěla vláda zacílit své snažení do ekonomické sféry. Po analýze výsledků druhé pětiletky dospělo vedení strany k usnesení, že je potřeba změn v systému národního hospodaření. Maďarská socialistická strana tedy dala souhlas k ekonomické reformě. Ta vedla k decentralizaci a ke zvýšení samostatnosti podniků i zemědělců a také k otevřenosti zahraničního obchodu. Nově vzniklý systém řízení je znám pod názvem „Nový hospodářský mechanismus“. Období mezi 60. a 70 lety patří k hospodářsky nejúspěšnějším rokům Maďarské republiky. Mezi lety 1966 a 1970 zaznamenal národní důchod přírůstek 6,8%, reálný důchod na obyvatele 6,2 % a zemědělská výroba 3 %.[79] Maďarsko však

[79] ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: *Maďarská lidová republika*; [přeložila Miroslava Přibylová]. Praha: Svoboda, 1986. 284 s.

stále patřilo mezi socialistické státy. To dokazuje například jeho účast na invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968.

4.2 POLSKÁ LIDOVÁ REPUBLIKA

Jak již bylo řečeno na začátku této kapitoly, Polsko také patřilo do zemí socialistického východního bloku. Opět můžeme tedy vidět podobný průběh historických událostí.

Po druhé světové válce došlo k hromadnému znárodňování a kolektivizaci. Polsko bylo výrazně zasaženo válkou, a tak jeho výchozí pozice nebyla zrovna růžová. Hospodářství země se stále orientovalo na zemědělství a industrializace byla velmi špatná. K podpoře svého hospodářství využila externí prostředky, a proto se země velmi zadlužila.

V 50. letech probíhala v Polsku demokratizace a jakési uvolnění vládnoucího systému. Přední ekonomové žádali o rozsáhlé a fatální změny. Reformy z tohoto období jsou známé pod názvem Gomulkovo tání. V 50. letech zasáhla zemi značná repatriace, kdy se do země vrátilo až 30 tisíc osob. Na vesnicích byl zastaven proces kolektivizace a došlo k rozpuštění velkého počtu zemědělských družstev. Začaly se tvořit podmínky pro drobnou soukromou průmyslovou výrobu. I přesto nebyla hospodářská situace Polska v 60. letech na dobré úrovni.

Jak pro Československo, tak i pro Polsko byl rok 1968 velmi bouřlivý. V lednu toho roku probíhaly v Polsku značné nepokoje. I přes odpor obyvatelstva a nesouhlas představitele maďarského státu Jánose Kádára (jinak všichni představitelé zemí Varšavské smlouvy souhlasili a nakonec Kadára o invazi přesvědčili), se však polská armáda účastnila invaze do Československa. Wladyslaw Gomulka podporoval sovětské rozhodnutí o vpádu vojsk. Obával se podobnosti „Pražského jara“ s událostmi v Polsku na začátku roku.

Nepokoje zesílily na konci roku těsně před Vánoci, kdy byly drasticky zvýšeny ceny základních potravin a produktů běžné spotřeby. Ke změnám došlo i u platů, které byly radikálně sníženy. Nepokoje se rozšířily z Varšavy do ostatních částí země a vyvrcholily ozbrojeným zásahem, kdy zemřelo 18 lidí a desítky jich bylo zraněno. V roli prvního muže Polska byl Gomulka vystřídán Edwardem Gierkem.

První roky vlády Gierka byly velmi úspěšné. Začala se zvyšovat životní úroveň a díky tomu Gierkova popularita rostla. Nové investice byly však dotovány zahraničními finančními prostředky, a tak opět rostla zadluženost země. Díky na první pohled viditelným úspěchům je začátek Gierkovy vlády označován jako polský ekonomický zázrak. Polsko se umístilo na 10. místě na světě. Rychlý ekonomický růst měl však velké dopady na životní prostředí.

Ke konci 70. let se však začala prohlubovat hospodářská krize, která byla kvůli velkému zadlužení nevyhnutelná. Krize vyvrcholila roku 1980 masovými stávkami. Zoufalý Gierk se obracel pro pomoc dokonce i k papeži, ale nakonec byl odvolán ze své funkce prvního tajemníka. Vedení Polska bralo ohled na doporučení amerických politologů, aby si neznepřátelilo svého velkého východního souseda. Zde si myslím udělalo Polsko velmi dobrý krok. V případě vyvrcholení nepokojů by jistě jinak došlo k zásahu Sovětského svazu.

V roce 1980 byl založen nezávislý odborový svaz Solidarita v čele s Lechem Walesou. Solidarita měla za úkol sjednotit zemi a postavit se komunistickému režimu. Během dalších měsíců se Solidarita rozrostla o 10 milionů Poláků. V roce 1981 však Wojciech Jaruzelski protizákonně vyhlásil Vojenskou národní radou válečný stav a revoluce byla zažehnána.

Solidarita, jako rozhodující opoziční hnutí, byla poté zakázána. Napětí mezi státní mocí a odbojem, který byl vedený členy Solidarity, přetrvávalo až do roku 1989. V tomto roce došlo opět k mohutným stávkám. Vedení strany uznalo existenci Solidarity a na základě dohod u kulatého stolu se konaly svobodné volby. V nich téměř všechny posty obsadili členové Solidarity a tím komunisté utrpěli porážku a Polsko bylo otevřeno demokratizaci. [80]

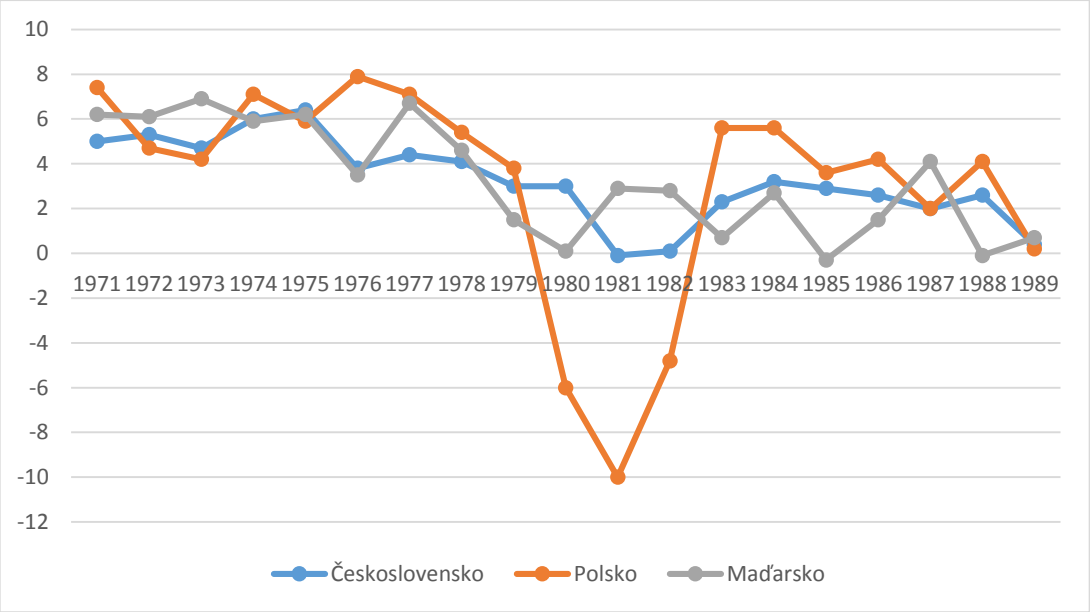
[80] KOSMAN, Marceli, 1940- : *Dějiny Polska*; [překlad Jan Vitoň]. Praha: Karolinum, 2011. 451 s.

4.3 KOMPARACE HOSPODÁŘSKÉHO VÝVOJE V DOBĚ NORMALIZACE

Nyní, když známe situaci ve srovnávaných zemích, můžu přistoupit ke komparaci. Na prvním grafu v této kapitole vidíme křivky, které představují procentní růst hrubého domácího produktu ekonomik. Po analýze jednotlivých zemí bychom všichni předpokládali, že křivka Maďarského HDP bude mít nejpříznivější průběh, jelikož Maďarsko byla nejliberálnější země východního bloku. Po detailnější studii grafu můžeme sledovat, že i přesto je vývoj v Maďarsku a Československu velmi podobný. Příčinu můžeme najít v zaostalosti skladby maďarského průmyslu či v nehospodárnosti výroby. Maďarsko také trpělo rozpory uvnitř svého národního hospodářství. Stejně jako průmysl, tak i zemědělství se nevyhnulo malým investicím, a tudíž nízkému rozvoji. Maďarské vedení se v druhé polovině 70. let snažilo o přestavbu struktury výroby, tyto snahy však vedly k velkému růstu zadluženosti Maďarska.

Křivka představující polský procentní vývoj hrubého domácího produktu je plná extrémů. Nejprve můžeme vidět poměrně velký pozitivní vývoj, který je spjatý s osobností Edwarda Grieka, jak jsem popsala v minulé subkapitole. Životní úroveň se zvedala a země zaznamenala neskutečný ekonomický vzestup. Tento úspěch byl však vykoupen velkou zadlužeností, jejíž důsledky dokazuje rok 1980, kdy došlo k ohromnému propadu ekonomiky. V 80. letech postupně slábla síla komunistické strany a můžeme tedy vidět kladný vývoj hospodářství.

Graf č. 5: Procentní růst HDP

Zdroj: GDP and its breakdown for all year[81]

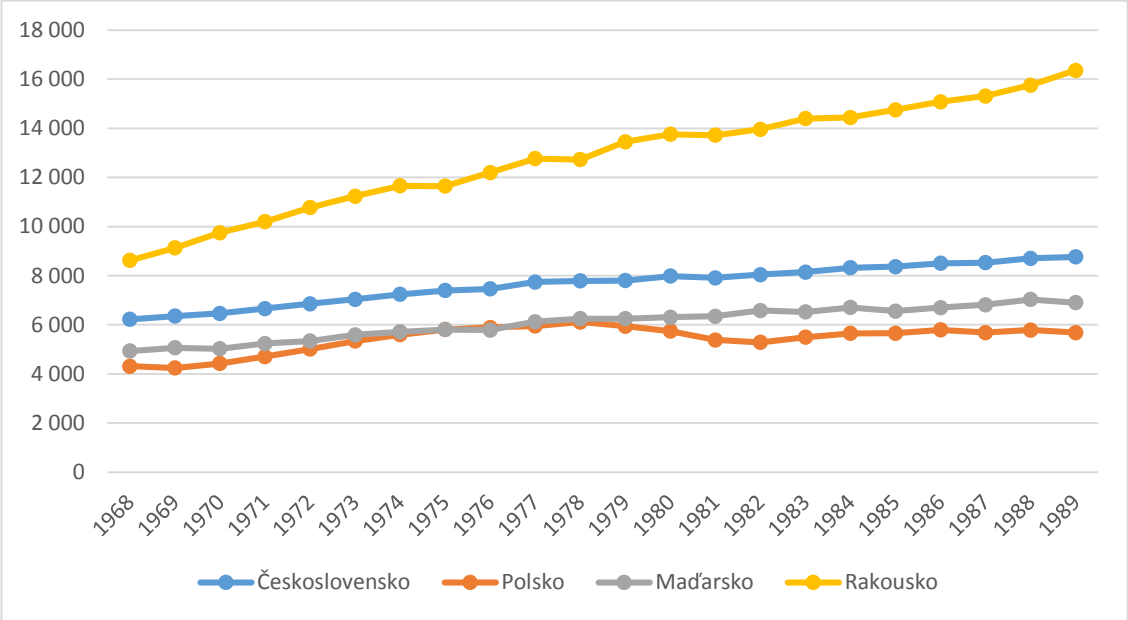
4.4 KOMPARACE S KAPITALISTICKÝMI ZEMĚMI

Na dalším grafu můžeme vidět komparaci výše HDP vybraných zemí centrálně plánované ekonomiky s Rakouskem. K docílení stanovené hypotézy práce je tato komparace nezbytná. Rakousko patřilo do západních kapitalistických zemí. Ke srovnání jsem ho zvolila, jelikož sousedí s naší zemí a prošlo podobných historickým vývojem jako Československo.

Jak je vidět na následujících grafech, krize zasáhly kapitalistické země (v tomto případě Rakousko) více než ty socialistické. Je to tím, že komunistické země byly pod „ochranou“ svého plánu. Na druhou stranu kapitalistické země se ze svých krizí dostávaly lépe. Můžeme také konstatovat, že ať se snažili autoři centrálního plánování sebevíce, nemohli dosáhnout ekonomické úrovně kapitalistických zemí. Rakouské HDP činí téměř dvounásobně větší úroveň než HDP socialistických zemí. Negativní dopad centrálně-plánované ekonomiky na socialistické země je tedy nevyvratitelný.

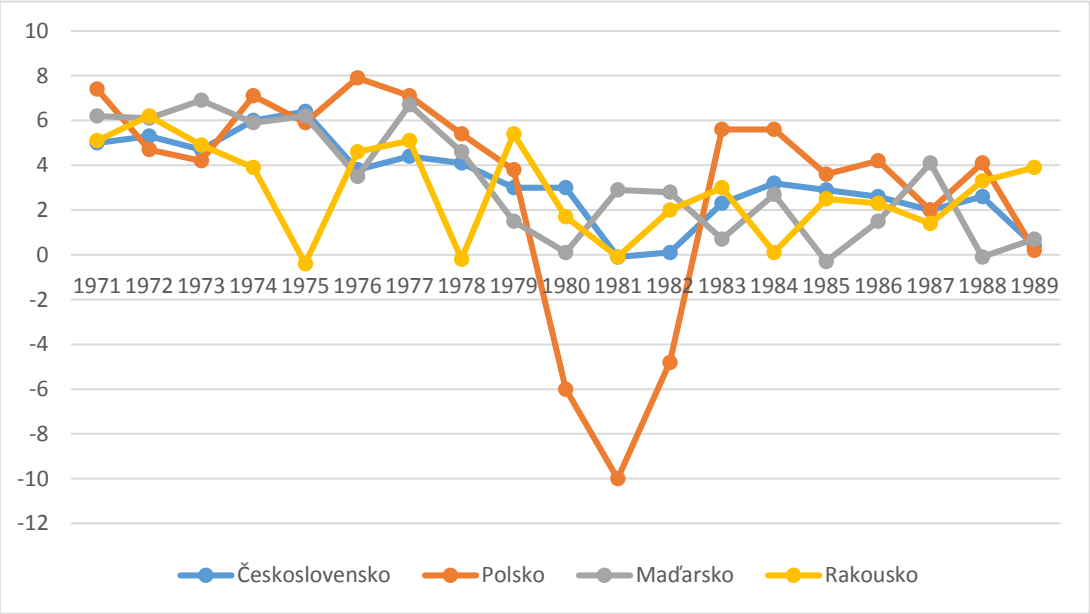
[81] OSN, *GDP and its breakdown for all years, All countries for all years – sorted alpabetically*, [online] [cit. 2015-12-15] dostupné z unstats.un.org/unsd/snaama/dnllist.asp

Graf č. 6: HDP v období normalizace

Zdroj: The Maddison Project[82]

Graf č. 7: Procentní růst HDP v období normalizace

Zdroj: *GDP and its breakdown for all years*[83]

[82] BOLT, J. and J. L. van ZANDEN. The Maddison Project: collaborative research on historical national accounts. *The Economic History Review*. 2014, 67 (3), 627–651 [online] [cit. 2015-12-15] Dostupné z http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/home.htm

[83] OSN, *GDP and its breakdown for all years, All countries for all years – sorted alpabetically*, [online] [cit. 2015-12-15] dostupné z unstats.un.org/unsd/snaama/dnllist.asp

4.5 DOPADY CENTRÁLNĚ-PLÁNOVANÉ EKONOMIKY NA DALŠÍ VÝVOJ

Nyní se dostávám k závěrečné kapitole své práce. K potvrzení hypotézy zbývá ještě zanalyzovat ekonomickou situaci po pádu komunistické nadvlády. Tomuto období, které se vyznačuje změnou centrálně-plánovaných ekonomik na tržní ekonomiky, se přezdívá transformace.

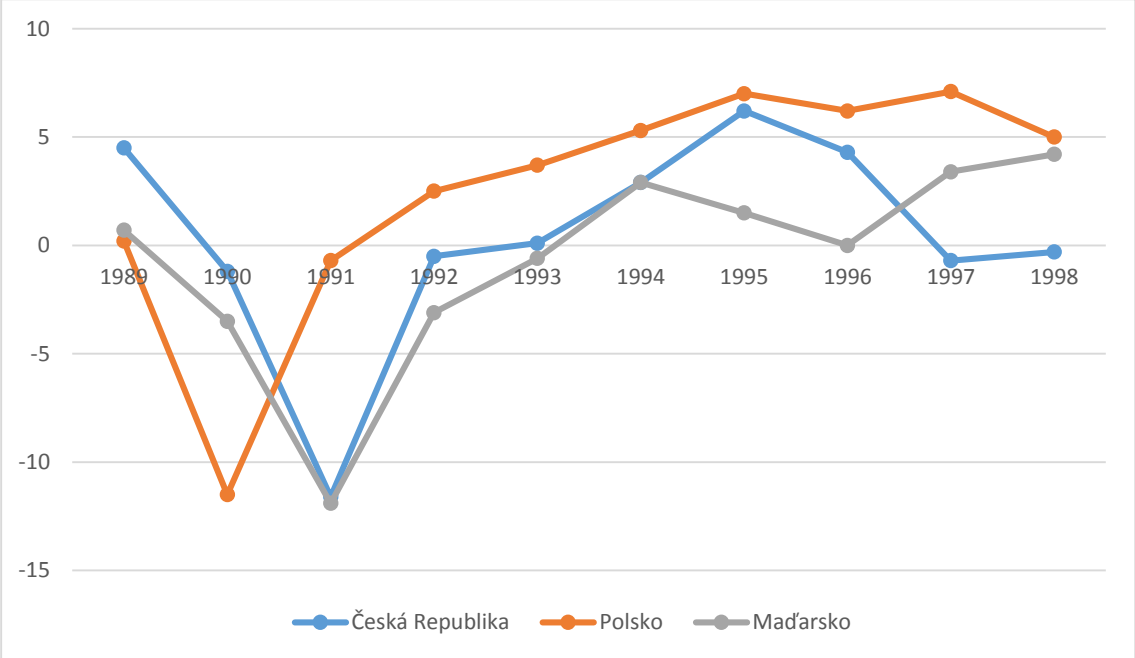
Jak můžeme vidět na grafu, který zobrazuje růst HDP v období transformace, vybrané země zaznamenaly velký propad HDP. Degradaci způsobily systémové a makroekonomické změny, změny v hospodářské politice a především otevřený přístup do zahraničí. Výchozí podmínky zemí byly samozřejmě jiné, ke změnám tedy docházelo jiným tempem. To vysvětluje, proč došlo k propadu v jiných letech, ale princip byl ve všech zemích stejný. V ekonomikách docházelo k rušení neefektivní výroby a neefektivních dotací, zavedení cenové liberalizace či k předělání právního systému. V zemích započala privatizace a podniky dostávaly úvěry na základě potřebnosti. Vedle interních změn došlo i k těm externím. Rozpadlo se RVHP a ekonomiky se otevřely světovým cenám. Došlo tedy ke snížení vzájemného obchodu ve střední a východní Evropě a tato skutečnost také velmi ovlivnila propad HDP.

Z grafu lze vyčíst, že růst reálného HDP zaznamenalo Polsko nejdříve a také nejvíce. Polsko byla totiž první země, kde došlo k oslabení centrálně plánované ekonomiky. Mohla tedy započít svou přeměnu na tržní ekonomiku mnohem dříve než ostatní země východního bloku. Výchozí pozice Polska byla sice nejbolestivější, protože její ekonomika se nacházela v zoufalém stavu, ale díky Leszeku Balcerowiczovi (polský ekonom, zastával pozici vicepremiéra Polska v letech 1989−2000, dále funkci ministra financí a v neposlední řadě funkci ředitele národní banky), který je pokládán za nejlepšího autora tržní reformy ve všech postkomunistických zemích, bylo Polsko v 90. letech nejvíce se rozvíjející zemí.

Jak můžeme pozorovat z grafu, nejmenší ekonomický růst probíhal v Maďarsku. Bylo to dáno nejen tím, že Maďarsko bylo nejvíce liberální zemí ve východním bloku, takže v tomto komunisté nezabrzďovali potenciál země tak moc jako v jiných státech, ale především velkou zadlužeností Maďarska. S tou se Maďarsko vypořádávalo celá 90. léta.

Česká republika také zaznamenala velký hospodářský růst, který však v druhé polovině 90. let začal stagnovat. To zapříčinila nedostatečná exportní konkurenceschopnost a také nedostatečná produktivita. Z komparativního hlediska za silnou stránku přeměny lze uvést dobré zvládnutí usměrnění inflace. Průběh transformace byl velmi podobný té v Polsku. Rozdílem od Maďarska a Polska bylo však zvolení rychlé privatizace. Dalším specifikem české transformace bylo zavedení pevného měnového kurzu a to až do roku 1997, kdy se přešlo na volný měnový kurz.

Graf č. 8: Růst HDP v období transformace

Zdroj: GDP and its breakdown for all years[84]

[84] OSN, *GDP and its breakdown for all years, All countries for all years – sorted alpabetically,* [online] [cit. 2015-12-15] dostupné z unstats.un.org/unsd/snaama/dnllist.asp

5. ZÁVĚR

Tato práce měla za cíl provést analýzu a předložit charakteristiku nejproblematičtějších otázek spojených s centrálně plánovanou ekonomikou, tedy její nefunkčnost a negativní dopady na vývoj ekonomiky Československa, jak je podrobněji rozebráno v 1. kapitole této práce. Dále si práce kladla za cíl ukázat hlavní důsledky aplikace centrálně plánované ekonomiky na náš stát v 70. a 80. letech 20. století a dopady na další vývoj země v 90. letech. Pro analýzu důsledků centrálně plánované ekonomiky jsem si vybrala období normalizace, jelikož tato doba je v naší společnost neustále aktuálním tématem.

Námět normalizace je všudypřítomný. Můžeme ho vidět v popkultuře, designu, je častým tématem pro filmy, literaturu, ovlivňuje dokonce i módu. Tato odvětví mají však tendenci nahlížet na normalizaci nekriticky a zobrazují tuto etapu československých dějin velmi idylicky. Často můžeme slyšet z dnešního pohledu groteskní monety o frontách na potraviny, které jsou podávány humorně a které přehlížejí negativní okolnosti těchto situací. Práce si kladla za cíl zobrazit zmiňovanou dobu bez tohoto humorného pohledu a naopak se zaměřit na její destruktivní dopady na hospodářský vývoj.

V teoretické části jsem se podrobně zabývala charakteristikou centrálně plánovaného ekonomického systému. V tomto ekonomickém mechanismu hraje ústřední roli státní vlastnictví, kdy stát je téměř stoprocentním vlastníkem kapitálových statků a dále existence centra, které vytváří centrální plán. Tento plán byl jakousi náhradou na trh, jelikož obsahoval pevné kvóty a směrnice, od kterých byl vytvářen důchod a zcela rozhodoval o budoucí existenci podniku. Díky tomu podniky ztratily jakoukoli motivaci, která dle mého názoru důležitým hnacím motorem pro další rozvoj a důkazy dopadu ztráty motivace můžeme sledovat v datech druhé části práce.

Praktická část práce měla za cíl prezentovat podrobnou analýzu hospodářského vývoje Československa v normalizaci. Tato část dokázala negativní důsledky centrálně plánované ekonomiky. Z první části analýzy, která popisuje pátý pětiletý plán, lze vyčíst úspěšné kroky československé ekonomiky. Národní důchod zaznamenával stabilní růst, rozdíly mezi slovenskou a českou částí země vykazovaly zužující se tendence, sektor zemědělství pociťoval expanzi a také sociální sféra docílila úspěchů. Tyto na první

pohled zdařilé výsledky byly však zaobaleny fakty, které vycházejí právě z principů centrálně plánované ekonomiky a které bránily v dalším rozkvětu země. Československo se totiž potýkalo s problémem kvality svých výrobků, malé konkurenceschopnosti na zahraničním trhu či téměř nulovým vědecko-technickým pokrokem. To všechno bylo zapříčiněno uzavřeností československé ekonomiky vůči kapitalistickým státům a vůči jejich konkurenci v zahraniční směně.

Dále analýza v praktické části dokládá postupné hroucení systému, který vyvrcholil v tzv. „Sametovou revoluci“ na konci roku 1989. Centrálně přídělový systém nedokázal uspokojit narůstající poptávku obyvatelstva po zboží, což jen zvyšovalo nespokojenost společnosti. Přispěl tomu i fakt, že československá ekonomika nemohla projevovat trend kapitalistických zemí v dávání přednosti kvalitě výrobků před kvantitou, jelikož cílem podniků nebylo uspokojení zákazníků, ale splnění centrálního plánu.

Na základě použití analytické metody dat shromážděných v práci a zdrojů byla demonstrována například nemožnost dostihnutí ekonomické úrovně kapitalistických zemí, jelikož potenciál země byl zpomalován centrálně plánovaným mechanismem.

Komparativní úsek praktické části se zabývá srovnáním hospodářského vývoje vybraných zemí východního bloku. Z komparativního pohledu na centrálně plánovanou ekonomiku v zemích východního bloku vyplývá, že negativní dopad centrálně plánované ekonomiky na socialistické země je nevyvratitelný. Hodnota národního důchodu v kapitalistických zemí činí nejméně dvakrát vyšší úroveň než v socialistických zemí. To dokazuje zaostalost a brždění potenciálu zemí, což bylo zapříčiněno vládnoucím systémem v popisovaných státech. V závěru práce analýza dokazuje dopad normalizace na další vývoj země. Státy zaznamenaly veliký propad HDP způsobený značnými systémovými změnami. V ekonomikách docházelo k rušení neefektivní výroby a neefektivních dotací, zavedení cenové liberalizace či k přeměně právního systému. Shora uvedená hypotéza o zřejmém dopadu normalizace na další hospodářský vývoj země byla tedy dokázána.

Otázka negativních dopadů centrálně plánované ekonomiky se ve světle této práce jeví jako komplexnější a hlubší problém a jistě by si zasloužila být předmětem dalšího, rozsáhlejšího výzkumu. Předmětem dalšího zkoumání by mohla být například

analýza vývoje konkrétního podniku, který si prošel obdobím centrálního plánování, transformací a který existuje dodnes.

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Knižní zdroje

Acta oeconomica Pragensia: vědecký sborník Vysoké školy ekonomické v Praze. VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE. Praha: ISBN 0572-3043.

BÁRTA, M. *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha: Parta, 1993. ISBN 80-901337-8-9.

BLAŽEK, P. (ed.). *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-007-9.

BRABEC, Václav. *Budování socialistického Československa.* Vyd. Práce, 1986, str. 145. Záře. Příruční knihovna ROH

ČIERNA-LANTAYOVÁ Dagmar: *Maďarská lidová republika*; [přeložila Miroslava Přibylová]. Praha: Svoboda, 1986. 284 s.

DOSKOČIL, Zdeněk. *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*. Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR; Doplněk, 2006. - 412 s., ISBN 80-7239-204-2

Ekonomický mechanismus Maďarské lidové republiky, jeho fungování a problémy. Praha: Ekonomický ústav ČSAV, 1970. 87, [1] s. Informační publikace Ekon. ústavu ČSAV v Praze; čís. 75.

FALTUS, Jozef, 1929-1999 : Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století /Jozef Faltus, Václav Průcha. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2003. 194 s., ISBN 80-245-0499-5

GERŠLOVÁ, J., SEKANINA, M.: *Hospodářská minulost českých zemí. II. díl - Období od roku 1938 do konce 80. let.* Ostrava, VŠB - TU Ostrava, Ekonomická fakulta 1997

GRONSKÝ, Ján. *Dějiny státu a práva lidově demokratických zemí. Díl 1*, (Polsko, Maďarsko, Bulharsko). 1. vyd. Praha: SPN, 1962. 136 s. Učební texty vysokých škol

HLAVÁČEK, Jiří a HLAVÁČEK, Michal. *Zobecněná mikroekonomie*. 1. vyd. V Praze: Karolinum, 2010. 208 s. ISBN 978-80-246-1685-8.

HOLMAN, Robert. *Ekonomie* [kp]. 4., aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005. xxii, 709 s. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-891-6

KALINOVÁ, Lenka, 1924-2014 : Konec nadějím a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969-1993. Praha: Academia, 2012. 396 s. ISBN 978-80-200-2043-7

KALINOVÁ, Lenka, 1924-2014 : K sociálním dějinám Československa v letech 1969-1989. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. 102 s., ISBN 80-7079-311-2

KORNAI, János. The socialist system: the political economy of communism. Princeton: Princeton University Press, 1992. xxviii, 644 s. ISBN 0-691-00393-9.

KORNAI, János. *Od gulášového komunizmu k trhovej ekonomike*. Bratislava: Kalligram, 1998. 226 s. OS. ISBN 80-7149-208-6.

KOSMAN, Marceli, 1940- : Dějiny Polska; [překlad Jan Vitoň]. Praha: Karolinum, 2011. 451 s., ISBN 978-80-246-1842-5

KOŠŤÁK, Vítězslav aj. *Maďarská lidová republika*. 1. vyd. Praha: Pressfoto, 1973. 175 s. Obchodně ekonom. Sborníky. Rada RVHP; Sv. 6.

MERTLÍK, Pavel a kol., 1961- : *Úvod do obecné ekonomie*. Praha: Aleko, 1991. 232 s., ISBN 80-85341-03-4

MICHAL, Jan Š. *Komparativní hospodářské systémy: skripta pro posl. fak. sociálních věd Univ. Karlovy*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1994. 214 s., [18] s. tab. ISBN 80-7066-954-3.

MLČOCH, Lubomír. *Chování československé podnikové sféry*. Praha: Ekonomický ústav ČSAV, 1990. 287 s. Výzkumné publikace EÚ; č. 348. ISBN 80-7006-034-4

MLČOCH, Lubomír, SOJKA, Milan a MACHONIN, Pavel. *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989: (alternativní pohled).* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2000. 273 s. ISBN 80-246-0119-2.

PRŮCHA, Václav, 1931- : *Ekonomický vývoj Československa a aktuálne otázky hospodárskej politiky*. Bratislava: Pravda, 1990. 381 s., ISBN 80-218-0016-X

PRŮCHA, Václav a kol., 1931- : *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Díl 2, Období 1945-1992. Brno: Doplněk, 2009. 1002 s., ISBN 978-80-7239-228-5

PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2011, 243 s. ISBN 978-80-87271-31-5

PŮLPÁN, Karel. Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993, S. 303-578. ISBN 80-7066-786-9. 302 s.

TOMŠÍK, Vladimír, 1974- : *Proces ekonomické transformace v zemích střední a východní Evrop*y. Část I. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. 100 s., ISBN 80-7079-898-X

TOMŠÍK, Vladimír. *Komparace makroekonomického vývoje transformačních ekonomik - České republiky, Maďarska a Polska s důrazem na vývoj zahraničního obchodu a platebních bilancí.* Praha: Akademie věd České republiky, Sociologický ústav, 1997. 61 s. Pracovní texty výzkumného projektu "Sociální trendy"; 11/1997. ISBN 80-85950-39-1.

TŮMA, O. -- VILÍMEK, T. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. ISBN 978-80-7285-162-1.

ŠTROUGAL, Lubomír. *Paměti a úvahy*. 1. vyd. Praha: Epocha, 2009, 363 s., [16] l. obr. příl. ISBN 978-80-7425-026-2

ŠULC, Zdislav. *Stát a ekonomika: příspěvek k teorii hospodářské politiky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004. 349 s. ISBN 80-246-0817-0.

ŠULC, Zdislav. *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995*. Vyd. 2., v nakl. Doplněk 1. Brno: Doplněk, 1998, 117 s. ISBN 80-7239-005-8

Z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918-1992 k 80. výročí vzniku ČSR. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1998. ISSN 0572-3043.

Elektronické zdroje

BOLT, J. and J. L. van ZANDEN. The Maddison Project: collaborative research on historical national accounts. *The Economic History Review*. 2014, 67 (3), 627–651 [online] [cit. 2015-12-15] Dostupné z http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/home.htm

OSN, *GDP and its breakdown for all years, All countries for all years – sorted alpabetically*, [online] [cit. 2015-12-15] dostupné z unstats.un.org/unsd/snaama/dnllist.asp

Odborné články a studie

BÁLEK, Alexej, Československá ekonomika v 80. letech 20. století. *Acta Oeconomica Pragensia*. 2007, 7.

SAMPSON, Steven L.The Annals of the American Academy of Political and Social Science. *The Second Economy of the Soviet Union and Eastern Europe.* Vol. 493, The Informal Economy (Sep., 1987), pp. 120-136

WELLISZ S., FINDLAY R. The Economic Journal. *Central Planning and the `Second Economy' in Soviet-Type Systems* . Vol. 96, No. 383 (Sep., 1986), pp. 646-658

The Limits of Thought?: *The Regulatory Framework of Social Sciences and Humanities in Czechoslovakia* (1968-1989), Libora Oates-Indruchová, Europe-Asia Studies, Vol. 60, No. 10, 1948 and 1968: Dramatic Milestones in Czech and Slovak History (Dec., 2008) (pp. 1767-1782), Page Count: 16